

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

УРЕДНИК
др ФИЛИП МЕДИЋ
ПРОФЕСОР УНИВЕРЗИТЕТА

ИЗДАВАЧ
ВЕЛИБОР ЈОНИЋ
МИНИСТАР ПРОСВЕТЕ И БЕРА

САДРЖАЈ:

- ВЕЛИБОР ЈОНИЋ: ГОВОР ПРИЛИКОМ ОТВАРАЊА БЕОГРАДСКОГ
УНИВЕРЗИТЕТА
- Др КОСТА МИЛУТИНОВИЋ: ДУХОВНИ ЛИК БОГДАНА ПОПОВИЋА
- Др СТЕВАН З. ИВАНИЋ: СРПСКИ ЈЕЗИК КАО ИЗРАЗ СРПСКОГ ДУХА
- Др Р. В. БИСАЛОВИЋ: САТИРА БЕОГРАДСКЕ ЧАРШИЈЕ

БЕЛЕШКЕ:

- ВАСПИТНА И НАСТАВНА ВРЕДНОСТ ПОЗОРИШТА С ЛУТКАМА У
НИЖИМ РАЗРЕДИМА СРЕДЊИХ ШКОЛА

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

ПРЕТПЛАТНИЦИМА „ПРОСВЕТНОГ ГЛАСНИКА“

Претплата на „Просветни гласник“ повишена је од 1 јануара 1944 године — због повећаних трошкова око издавања часописа — на 360 дин. годишње, односно на 40 дин. за поједини број.

Од 1 јануара 1944 год. администрација листа спојена је са уредништвом. Стога претплату на часопис за 1944 год. — као и претплату за минуле године, 1942 и 1943, уколико није уплаћена — треба слати „Просветном гласнику“ преко Поштанске штедионице у Београду на чековни рачун бр. 62100, а не више Државној штампарији. Нове чековне уплатнице доставиће се свима претплатницима.

Управе народних школа достављаће своју претплату преко среских школских надзорника, који ће претплату сакупљену од подручних школа слати „Просветном гласнику“ као и остале установе.

Администрација ће слати лист појединачно свима лицима, установама и школама. Народним школама лист ће се доставити преко среских школских надзорника.

Упозоравају се сва надлештва и установе у ресору Министарства просвете и вера на наређење министра просвете и вера I бр. 5571 од 31 марта 1942 год. по коме су дужни да се обавезно претплате на „Просветни гласник“. Претплату ће подмиривати из кредита који је за то предвиђен буџетом, а уколико овај недостаје, из кредита за канцелариске трошкове, односно из посебних својих прихода (са села, посела, забава и сл.).

Надлештва и установе које се досада нису претплатиле на Гласник имају то одмах да учине и за наредну и за прошле године, па ће уз нови број добити и све раније бројеве часописа, а сви досадашњи претплатници који још нису подмирили претплату треба да је одмах пошаљу „Просветном гласнику“ путем Поштанске штедионице на чековни рачун бр. 62100.

Рекламације за непримљену свеску треба поднети „Просветном гласнику“ у Одељењу за високо образовање и народну културу Министарства просвете и вера, и то одмах чим се прими наредна свеска.

Уредништво и администрација
Просветног гласника

2932/8

II 22614

WWW.UNILIB.RS

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

УРЕДНИК:
др ФИЛИП МЕДИЋ
ПРОФЕСОР УНИВЕРЗИТЕТА

ИЗДАВАЧ:
ВЕЛИБОР ЈОНИЋ,
МИНИСТАР ПРОСВЕТЕ И ВЕРА

БР. 2

ФЕБРУАР 1944

ГОДИНА LX

ГОВОР МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ВЕРА ПРИЛИКОМ ОТВАРАЊА БЕОГРАДСКОГ УНИВЕРЗИТЕТА

*Господине Претседниче, Господо Министри, Госпође и
Господо,*

Пре свега изражавам своју захвалност немачким окупаторским властима што су дозволиле да Београдски универзитет поново отпочне са нормалним животом и радом, у оквиру услова које ратне прилике буду пружиле. Овај догађај је од великог значаја по даљи живот и развитак српског народа, јер је Универзитет, као установа, једна од видних ознака културне аутономије, коју Немачки рајх жели да омогући српском народу. Ја сам дубоко уверен да ће и Београдски универзитет, као и цео српски народ, умети правилно да оцене значај данашњег чина и својим конструктивним и лојалним ставом приложити свој део у одбрану европске хришћанске културе која је данас са свих страна тешко угрожена. Уверен сам такође да ће Београдски универзитет, у духу својих традиција, продубљивати културне везе које су одвајкада постојале између немачког и српског народа, и тиме допринети међусобном упознавању и разумевању, на нашу узајамну корист.

Београдски универзитет био је, услед ратних догађаја, приморан да прекине са нормалним животом и радом. Али две године привидног нерада нису прошле напразно. Пре свега, оне су употребљене за сређивање и нормализовање прилика на нашем Универзитету, које пре рата, из разних узрока, нису биле онакве како то одговара угледу највише школе у нашој земљи.

Просветни гласник бр. 2

1

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

Далеко би нас одвело ако бисмо хтели набрајати све узроке који су довели до таквога стања. Ипак сматрам за дужност да овом приликом констатујем, да сам Универзитет као установа и већина његових наставника носе за то мањи део одговорности. Највећи део кривице отпада на опште прилике које су онда владале, као и на спољне утицаје, чисто међународног карактера, који су најалост били одвећ моћни.

Да је одиста тако, најбоље се види из следећих чињеница. Када сам пре две године приступио реформи Универзитета, ја сам у своме раду био свесрдно потпомогнут од стране универзитетских наставника, њиховим учешћем у одбору који је израдио основе универзитетске реформе. Ова реформа не би се могла спровести ни тако брзо ни тако успешно, да нисам имао на расположењу добронамерне и корисне савете и мишљења госпoде са Универзитета који су се искрено и предано, заједно са мном и мојим ближним сарадницима, заложили да та реформа испадне што боља.

Али, сви ми добро знамо да нема те реформе нити тог система који би били савршени. Много зависи од људи који их спроводе.

Човек, дакле, као свесна и одговорна јединка, је главно. Зато је и основна црта наше универзитетске реформе баш у томе да се дође до појачане личне свести и одговорности, како наставника тако и студената.

Не може се више дозволити да Универзитет, за који наш народ подноси толике жртве, васпитава народне непријатеље наместо да му даје способне и родољубиве школоване синове. Наш млади човек мора се још на Универзитету научити да дужности долазе испред права, и да се ова последња стичу само радом, поштеним и самопрегорним, корисним по народну заједницу. Разним прописима универзитетских и факултетских уредаба предвиђено је да се студенти Универзитета још у току својих студија имају упознати са својим будућим позивом. Даље, они ће бити принуђени да раде и да навреме полажу испите. Један од најважнијих од тих испита јесте сам пријемни испит, који треба да омогући селекцију преко које ће се нашем народу осигурати морално и интелектуално елитно вођство. У складу са планском просветном политиком донете су одредбе које обезбеђују школовање наше

омладине у оним струкама за које се осећа недостатак школованих људи код нас.

Садашња универзитетска реформа обезбеђује слободу научног рада. Али се више не може дозволити да се та слобода злоупотребљава и да се под видом научних истина убацује отров у душу наше омладине, као што се то раније најалост дешавало. Ни наука ради науке не може бити искључиви циљ научног рада Београдског универзитета. Научни рад мора у првоме реду водити рачуна о нашој српској стварности и своја проучавања ускладити са народним и државним потребама. Проучавање наших прилика и односа јесте најсигурнији пут да српска наука допринесе свој део светској науци.

У ову сврху се већ више од године дана у Министарству просвете и вера, уз сарадњу наставника свих факултета, интензивно ради на изградњи нашег општекултурног плана, који ће нашем научном и истраживачком раду отворити нове видике и пружити нове могућности стварања. Не могу да пропустим а да овом приликом не одам своје признање оној господи са Универзитета који су на овоме послу уложили много труда, љубави и самопрегора. Српски општекултурни план нема само за циљ да се у научни рад и научна истраживања унесе више система већ на првом месту иде за тим да се Универзитет као такав укопча у наш народни живот и да му се омогући онај утицај на наш народни живот који му као највишој научној установи припада. Тог утицаја за протеклих двадесет година није било, и ми смо сви осетили штетне последице од тога што су се научни рад с једне, а народни и државни живот с друге стране, развијали сваки за себе, идући често чак и у раскорак.

Поред овог рада на изградњи српског општекултурног плана, господа са Универзитета учествовала су у разним акцијама општеномског и практичног карактера. Да наведемо само неке случајеве.

Наставници са Пољопривредног факултета активно су сарађивали са Министарством пољопривреде и исхране на изградњи плана о планској пољопривредној производњи и помагали његово спровођење у дело.

Наставници са Медицинског факултета истакли су се својим самопожртвовањем у борби против пегавог тифуса.

Наставници са Филозофског факултета помажу Министарство просвете и вера при методском усавршавању средњошколских наставника, итд.

Све ове набројане активности добиће свој прави замах и полет тек са почетком нормалног живота и рада на Универзитету који је сада омогућен. Ја сам дубоко уверен да ће реорганизовани Београдски универзитет дати оне резултате које сви ми желимо и оправдати оне наде које напаћени српски народ у њега с правом полаже. Он мора постати храм наше националне просвете у коме ће се млади нараштаји српског народа напајати здравим национализмом, образовати у смислу народних и државних потреба, а васпитавати у духу наших народних традиција. У то име ја желим реорганизованом Београдском универзитету срећан рад.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

ДУХОВНИ ЛИК БОГДАНА ПОПОВИЋА

ПОВОДОМ 80-ГОДИШЊИЦЕ ОД ЊЕГОВОГ РОЂЕЊА

I

Када је 1887 београдски књижевни часопис *Отаџбина*, који је излазио у редакцији Владана Ђорђевића, објавио прве књижевне критике младога асистента Велике школе Богдана Поповића, српска књижевност налазила се у жалосном стању. Недостајало је оно што јој је било најпотребније: недостајало јој је праве, озбиљне и одговорне књижевне критике. Тадашњи српски књижевни критичари делили су се, углавном, у три групе или, тачније речено, у три љуто завађена табора. У првом табору налазили су се они наши књижевни критичари који су припадали старој филолошкој школи и који су о језичким, граматичким и синтактичким особинама појединих писаца и њихових дела расправљали далеко више него о њиховој књижевној вредности, њиховим уметничким преимућствима и естетичким одликама. Други табор сачињавали су они наши старији критичари који су већ били успели да се ослободе окова филолошке школе, али су запливали у другу крајност: у тадашњу идеалистичку естетику, која је била сва утонула у метафизичке апстракције и формалистичке схеме, умртвљене и клишетизоване, лишене живота и стварности. Као опозиција и филолошкој школи и проповедницима идеалистичке естетике јављала се, већ крајем седамдесетих година, нова генерација српских критичара која је тражила позитивну и реалистичку књижевност, у којој би се огледао и одражавао стварни живот, истинит и нефалсификован, без улепшавања и ретуширања. Ова нова генерација допринела је формирању српске сеоске реалистичке приповетке која је претстављала крупан корак унапред у поређењу са дотадашњом нашом романсичном приповетком.

Међутим, убрзо после својих првих победа над романтичарском школом, наши млади позитивисти и реалисти одлазе даље и почињу све отвореније да исповедају утилитаристичка и екстремистичка схватања Н. Г. Чернишевскога, Доброљубова, Писарева и осталих руских материјалистичких идеолога тога доба. Најрадикалнији српски утилитариста био је Пера Тодоровић, окретан новинар али слаб писац, који је прерадио познату расправу Чернишевскога о уништењу естетике. У тој погрешно схваћеној и наивно прерађеној расправи проглашавала се уметност као непотребан луксуз, као раскошно уживање доконих снобова, размажених аристократа и блазираних епикурејаца и, у крајњој линији, као некорисна по општи друштвени напредак. Са пуно љуте ироније и беснога сарказма говорило се ту и о највишим претставницима књижевног и уметничког стваралаштва. Врхунац неразумевања испољио се у често цитираној изреци да је један кобасичар кудикамо кориснији и заслужнији него и сам Шекспир.

Први који је покушао да одговори Пери Тодоровићу на овако наивно и неинтелигентно побијање књижевности и уметности, био је непосредни претходник Богдана Поповића на катедри историје светске књижевности у Великој школи, Светомир Николајевић. Али, као што је један доцнији наш критичар тачно запазио: „Насупрот Тодоровићу, који је доказивао бескорисност књижевности, Николајевић се упињао свим силама да баш њену корисност докаже. Наводио је као пример она књижевна дела у којима су биле популарисане научне истине, или проповедане напредне идеје, и чија је корисност била бар толико доказана колико и корисност једног уџбеника или једног слободоумног чланка. На тај начин спасавала се, ако не права и велика књижевност, а оно бар књижевност поучна и тенденциозна; то истина није било много, али то је било све што се још могло спасти са тог утилитаристичког гледишта које је „дух времена“ натураио Николајевићу.”

Док је Николајевић полемисао са Пером Тодоровићем и његовим једномишљеницима са једног уског и једностраног идеолошког становишта и скоро истом утилитаристичком дијалектиком као и његов противник, дотле је Богдан Поповић расправљао проблем строго начелно и скроз научно, и не спомињући име

Тодоровићево, чак и не наводећи очигледне претераности његове тезе и местимичне неукусности његовог стила или вулгарности његовог језика.

Већ у своме приступном универзитетском предавању *О књижевности*, држаном 12 фебруара 1894, дакле пре пуних пет деценија, Богдан Поповић је устао у одбрану књижевности и уметности. У доба, када су се материјалне тековине и технички проналасци ценили више од естетичких вредности и духовних творевина, Богдан Поповић је са себи својственом отвореношћу и одважношћу говорио већ на првоме часу својим ученицима:

Материјалне напретке треба мање ценити но што се цене. Оно чиме се векови мало безазлено диче један над другим, њихови технички проналасци, кад се ставимо на једно шире и више гледиште, треба да нас остави хладним и равнодушним. Ти проналасци не чине човека у ствари ни бољим, ни срећнијим, не увећавају збир његових правих и трајних задовољстава. На материјалне се тековине и напретке навикавамо. Као свако задовољство које с поља долази, тако нам и материјалне тековине само у првом тренутку, за време новине своје, дају извесно уживање. Осим тога, те материјалне тековине постају нам често потребне тек кад су добивене. Док нам нешто није познато, ми га и не желимо...

...Књижевност нам даје оно што нам материјалне тековине не могу дати, познавање нас самих, *унутрашњи живот*, извор животне мудрости и залбгу трајног задовољства. То је тековина која има трајну и свакотренутну вредност, која је служила халдејском пастиру, служи данашњем Европљанину или Американину, и служиће човеку тридесетог века.

Због оваквог његовог става, једномишљеници и следбеници Пере Тодоровића су оштро и жучно нападали Богдана Поповића, оптужујући га као конзервативца или, чак, реакционара. У којој су мери ови нападаји били неосновани и неоправдани, показаће најбоље једно место из истог овог Поповићевог предавања, у коме је реч о васпитној улози и социјалној функцији књижевности кроз деценије и векове. То место речито демантује оно раније тврђење о тобожњем Поповићевом реакционарству. Јер, нигде у свету, реакционари овако не пишу:

Књижевност је као огромна река која у свом кориту носи те паралелне струје, ваљајући у својим таласима старе остатке и рушевине, разливајући се далеко у земљу преко својих обала, натапајући и напајајући својим водама целокупно земљиште, рачвајући се у непрегледне мреже већих и

мањих канала, који постепено освајају и најудаљеније крајеве и најдубље слојеве. Што је пре била својина неколико мандарина, данас постаје општа људска имовина. Тако не само идејама и садржајем својим, но и својим домаћајем, она постаје све подобнија да послужи као једно од моћних васпитних средстава наших. Тај утицај њен можете и на нарочитим примерима видети, у већини историских и друштвених покрета последњих времена. Друштва и народи кретани су књижевним делима. Русовљева су дела преобразила Европу, створила једно друштвено душевно стање, које је било од највећег утицаја на развијање догађаја... Гетеов *Вертер*, Шатобрианов *Рене*, Бајронови јунаци, производили су душевна стања за читаву једну историску периоду, која су и позната под њиховим именима. За ослобођење Италије учинили су родољубиви песници италијански прошлог века... толико исто колико њени политичари и спољашњи догађаји. *Чика Томина колиба* Бичер-Стовове помогла је знатно да се укине трговина с робљем у Америци. За Тургењевљев *Ловчев дневник* веле да је толико исто припомогао ослобођењу руског мужика... Најзад, у новије време, имате утицај Ибсенов, чије се моралне теорије расправљају, причају, проповедају, у драмама, романцима, приповеткама, расправама, по новинама, свуда где год се чита и пише. Толико је маха узео и утицај књижевности! И тај ће утицај вероватно само још расти.

Говорећи другом једном приликом о уметности (*Две речи о уметности*), Богдан Поповић је јасно и убедљиво указао на чињеницу да уметност није луксуз већ једна насушна духовна потреба сваког истински образованог човека, саставни део опште културе савременог европског интелектуалца: „У нас се уметност, на жалост, мало негује; и стога је о њој потребно говорити. Кривица је нешто до сиромаштва и распарчаности нашега народа; али више до тога што људи још не знају вредност уметности. Кад би они знали да је она једна од најважнијих, највиших и најлепших грана људске просвете и непресушан извор високог и великог уживања, они би брзо разумели да њу треба неговати равноправно с осталим гранама те просвете, с народним образовањем, с примењеном науком, с чистом науком. Погрешно је мишљење, да је уметност раскош, да је излишна и чак, понекипут, да је штетна, да чини човека мекушним, да га расејава од његових озбиљнијих дужности. Таква више или мање непријатељска мишљења могу се чути доста често. Али, ја ћу вам одмах рећи зашто: само зато што има мало света који разуме уметност.”

Такво је било стање ствари онда када је Богдан Поповић закочио свој рад; све је било још у првим зачецима; наша

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

тада још полуобразована публика имала је извесног интереса и за књижевност, и за сликарство, и за вајарство, и за музику, и за глуму, али је то интересовање било још сасвим примитивно, неуко, недиференцирано, без плана и методе, без систематског познавања ствари. Свестан ових чињеница, Богдан Поповић је већ у своме приступном предавању истакао потребу васпитавања укуса и развијања самосталног мишљења и суда код наше шире читалачке публике. Годину дана доцније, у *Српском прегледу*, часопису Љубомира Недића, Поповић објављује исцрпну и документовану студију *О васпитању укуса*. У овој одличној студији, која је доживела неколико издања и била ретко запажена и од критике и од публике, Поповић је дао драгоцену практичну упутства о условима које претходно треба задовољити да би се дошло до васпитаног укуса, до правилног суда и тачних мишљења у књижевним, уметничким и естетичким питањима. Ова инструктивна Поповићева студија знатно је допринела образовању наше читалачке публике, а нарочито наших нових нараштаја који су одмах инстинктивно осетили високе реформаторске тежње и смела просветилачка стремљења Богдана Поповића.

И

Говорећи у својој *Историји нове српске књижевности* о Богдану Поповићу, Јован Скерлић је с разлогом истакао све догле још недовољно запажену чињеницу да тек Богдан Поповић први „уводи европски дух и европско мерило у српску књижевност.“ Исто то тврди и Бранко Лазаревић, указујући на околност да је Богдан Поповић још пре пола века „заједно са још неколико духова, увео Европу у Балкан и на Балкану подвукао оно што је било конструктивно и стваралачко.“

Намеће нам се питање: у чему се огледају европски дух и европска мерила Богдана Поповића? На то питање није тешко одговорити. Треба узети било који сектор његове многоструке активности да би се та европска мерила могла уочити и фиксирати. Пре свега, ваља се зауставити на његовим књижевним и уметничким критикама. Никада Поповић није узимао у обзир као „олакшавајуће околности“ да је наша књижевност „још млада, нејака и сиромашна“ и да се о нашим писцима и о нашим

делима не може и не сме судити истим естетичким мерилима и истим критичким принципима као о писцима и делима из неке старије, развијеније и богатије књижевности. Пишући о нашим песницима (Змају, Шантићу, Дучићу, Ракићу, Ђурчићу), о нашим приповедачима (Светозару Ђоровићу, Радоју Домаковићу), о нашим драматичарима (Лазе Костићу, Браниславу Нушићу, Милошу Цветићу), и о нашим критичарима (Марку Цару, Јовану Скерлићу, Светиславу Петровићу), у разним приликама и на разне начине, Богдан Поповић је, у ствари, само практично примењивао своја висока европска мерила, доказујући самим својим критичким студијама да се и о нашим писцима и о нашим делима може расправљати не само на примитиван и старомодан начин наших добронамерних критичара из старе филолошке школе, или на укалупљени и клишетизовани начин наших доктринара и формалиста, поклоника идеалистичке и метафизичке естетике, већ и на један културан и модеран европски начин. Када су се појавиле Поповићеве критичке студије о поезији Змајевој или о *Гордани Лазе Костића*, многи су гракнули на младога критичара и узели у одбрану критиковане писце, али су ипак у себи морали признати да између памфлета Љубомира Недића и критика Богдана Поповића постоји огромна разлика. И Недић и Поповић су били строги и према Змају и према Костићу, иако Недић знатно више него Поповић, само са том разликом што је Недић критиковао критиковања ради, док је Поповићу било стало искључиво до истине и правога стања ствари.

Покрећући почетком овога века *Српски књижевни гласник*, часопис који је тако снажно утицао на правилан развој модерне српске књижевности, Богдан Поповић је одмах у првоме броју истакао савремене потребе наше нове књижевне и друштвене стварности:

Оно у чему младе књижевности највише оскудевају, то је образовање, и баш та дисциплина о којој је реч. Гледиште, дакле, по којем би, по доста чудноватој педагогици, младе књижевности требало васпитавати ласкањем, не може бити тачно. Ја држим да није ни искрено. Друге побуде руководе његове бранитеље... Они који бране то гледиште и нехотична су жртва једне самообмане, коју бисмо за тренутак могли назвати самообманом патриотском. Не дајући себи рачуна о својим побуздама, они држе да су бољи родољуби од других кад хвале све што је српско... Између њихова др-

жања и патриотизма, међутим, нема никакве везе. Што њих креће, то није патриотизам, но шовинизам; а то је нешто сасвим друго; нема, шта више, ствари тако супротних једна другој као што су патриотизам и шовинизам. Патриотизам је увек скопчан са жртвама, а шовинизам увек годи сујети; по том ћете их вагда моћи тачно познати и тачно разликовати. Кад људи хвале неко књижевно дело стога што је оно у њиховој земљи писано (тачније, што су они пишчеви земљаци), и само стога, јасно је да они то могу чинити само зато што то годи њиховој сујети; то је шовинизам. Патриотизам, напротив, тражи да човек има одважности да оно што не ваља, када год то захтева опште добро, прогласи као рђаво, па ма зато и наукао на себе тренутно нерасположење људи, или нешто јаче...; разлика горе повучена потврђује се и овде. Људи, дакле, који мисле да би строга искреност наудила нашој младој књижевности, жртва су не патриотске но шовинистичке самообмане. Патриотизам и слободан књижевни укус нису ни у колико у опречи с другим, као што доказује пример оног немачког војника о коме говори Гос, кога су под бедемима париским нашли мртва, с једним примерком Мисеових песама у његовој пруској блузи.

Овим и оваквим начином писања нашли су се погођени у најосетљивије место сви они који су под маском патриотизма гајили шовинистичка осећања према свему оном што није било српско. У нашој још примитивној и културно неразвијеној средини овако смело и одлучно устајање против шовинизма значило је у очима необавештене публике исто што и устајање против наше „отачаствене књижевности” и националне културе уопште. Лични противници Богдана Поповића искористили су недовољну обавештеност наше широке читалачке публике у своје себичне сврхе и настојавали су, не бирајући средства у својој нелепој борби, да га прикажу нашој јавности као космополиту и интернационалисту, а у даљој линији и као неродољубивог пресађивача страних образаца и туђинског духа у нашу домаћу књижевност. Случај Богдана Поповића је скоро истоветан са случајем Илариона Руварца. Као што је Руварац, својом мушком и смелом борбом против шовинизма у нашој националној науци постао оснивач нове критичке школе у српској историографији, тако је Поповић својом борбом против шовинизма у нашој домаћој књижевности постао оснивач модерне српске књижевне критике. Као свака радикалнија реформа, тако су и ове значајне и далекосежне реформе Илариона Руварца и Богдана Поповића изазвале отпор и противљење свих реакционарних елемената. Зато што се Руварац усудио да оспори историску веродостојност

народног предања у погледу тобожне издаје Вука Бранковића на Косову — да споменемо само овај један детаљ, поред толиких других — проглашен је за хулитеља народних светиња и за рушитеља народних идеала од стране наших шовинистичких историописаца, који су оспоравали да је историја наука и да су за једног озбиљног историчара историски извори далеко значајнији од народног предања. Треба само упоредити нападаје на Руварца са нападајима на Богдана Поповића, па ће се одмах јасно видети да су инспирисани истим осећањима и написани истим стилем и језиком. Они су, у већини случајева, плод шовинистичке нетрпељивости и културне незрелости.

III

У оквиру ове сажете и непотпуне расправе неће бити могуће обухватити целокупан јавни рад Богдана Поповића на свима секторима његове плодне, успешне и многоструке делатности. Биће сасвим довољно ако се само узгред додирне оно што је битно и од ширега општега значаја. А они који буду данас-сутра писали биографију Богдана Поповића имаће лепу и часну дужност да прате његов рад из године у годину, из деценије у деценију, да прикажу и оцене резултате његових напора на свима секторима његове књижевне и научне, васпитачке и друштвене активности, да сведу биланс тога дугогодишњег неуморног рада и да — из потребне историске перспективе — пруже праведан и објективан суд о укупној вредности, плодносном стваралачком утицају и културно-историском значају Поповићевих прегнућа и стремљења.

Најкрупнија студија Богдана Поповића несумњиво је његова позната студија *Бомарше*, објављивана у одломцима по часописима, а у целини међу редовним издањима Српске књижевне задруге (1925, књига 188). Писац је овај свој рад назвао „психолошком и књижевном студијом“, али она није само то: она је истовремено и културно-историска, и социолошко-историска. У њој је Поповић дао много више него само биографију Бомаршеову, много више него само књижевну анализу његових *Мемоара*, његовог *Севиљског берберина* и његове *Фигарове женидбе*. Говорећи о Бомаршеу, Поповић даје карактеристику чита-

вог његовог доба, француског XVIII века, на једној широкој научној основи, са дубоким улажењем у рашчлањавање и тумачење духовног менталитета француског човека и француске жене на судобоносној прекретници између старог, дотрајалог и изанђалог феудално-аристократског режима и новог политичког, социјалног и економског покрета који је имао да замени феудализам.

Можда ни једна Поповићева студија није тако погрешно схваћена и нетачно интерпретирана као ова. Извесни критичари покушали су — произвољно коментаришући Поповићеву концепцију психологије скоројевића — да га обележе као реакционара. Међутим, ако се проблем свестраније расмотри и дубље сагледа, доћи ће се до закључка да ова тврђења нису резултат објективног проучавања ствари. Говорећи о моралној атмосфери која је владала у Француској у доба првог приказивања *Фигарове женидбе*, Богдан Поповић истиче да је тадашњем француском друштву комад изгледао — „безопасан”. Но, ствари су стајале сасвим друкчије:

„Безопасан!” не, безопасан заиста није био, ту је историја да то посведочи. Али се безопасан учинио оном високом друштву XVIII века у распаду, скептичном, ироничном, киничном, које се играло и титрало с вером, с начелима, са збиљом; — безопасан се учинио старом „персифлатору” и „иронисту” Морпау, и владикама и кардиналима, чијем се свештеничком скептицизму онога доба није такође учинио нимало зазоран комад који се цео креће око тако званог „права прве ноћи”! Неверица и досада владају; и све што може да заголица блазиране непце, добро је дошло...

Шта је, у ствари, претстављао Бомаршеов комад за тадашње француско друштво? Да ли само једну успелу комедију или још нешто много више? „Бомаршеов је комад реквизиторија *in regula*, најпотпунија у сажетом облику која нам је остала — како тачно зна само историчар! — против Старе управе. Партер и галерије, и многе ложе, слушале су је напрегнуто, са симпатијом, с ватром, с одушевљењем; све класе, честити људи који су свој век провели радећи за добро другог и земље, а којима су то власници враћали презирањем или охолом увредама; писци по чијим леђима су, као по Волтеровим и Бомаршеовим, често играле батине по наредби незадовољних племића; напредни људи који су желели

реформе за добро народа и државе...; добре грађанке чији су мужеви, браћа, синови, страдали од „правосуђа“, искусили „писма с печатом“ и познали Бастиљу...; напослетку, политички спекуланти, смутљивци, амбициозни завидљивци, најнижи у овом друштву, али вазда многобројни у друштву у коме је неред заглавао...“

У својој студији Богдан Поповић је дао убедљиву и документовану критику старог режима и феудално-аристократског поретка. Он је то дао на основу познавања чињеница, не залажући се ни за једну ни за другу страну, желећи само да утврди историску истину: „Милиони се троше као плева, и све се узима од народа, јер племићи нису порезани. „Презрени метал“, натопљен знојем и крвљу радника, котрља се и растура као никад ни пре, ни после тога; кад читате документе из оног времена, ви буквално чујете како новац звечи и тече на све стране као огромна златна и сребрна река која се сурвава негде, у неку провалију. Најбогатији тако троше да никад ништа немају.“ То је изазвало разумљиву реакцију. Парламенат дижонски, у својој чувеној *Претставци* од 1764, протествовао је гласно против овог неразумног расипања државне имовине: „А пре а после, народ ће дознати да се остаци наших финансија расипају и даље на дарове тако често незаслужене... и који увек иду истим лицима, у исте грамжљиве руке, које се вечито отварају и увек мисле да нису довољно пуне; оним ненаситним људима који су се, изгледа, родили само зато да све узму и да ништа немају, људима без милосрђа као и без срама.“

Говорећи о узалудности свих покушаваних рефорама, Богдан Поповић објашњава социјално-економску позадину народног незадовољства са тадашњим феудалним поретком и тумачи јаз који је постојао између државних управљача и широких народних маса, жељних рефорама и правичности:

Краљ, Краљица, Крајева браћа и сестре, племићи, дворанска гомила, државни великодостојници, министри и људи на власти, неспособни да сами земљом управљају, гњевно или презриво отклањају оне које су требали да призову у помоћ, да привежу за себе оне који критикују, оне који би тим људима на великим положајима за времена отворили очи, пре но што земљу сурвају у понор. Место тога, они пале целатовом руком њихове списе, прогоне их, затварају у Бастиљу, доносе законе против њих; а народ који

је, дотерао до ижице, почео да ропче, гађају пушкама. Земља пропада, финансије страшне, порезе огромне, путеви непроходни, трговина стала, привреда сваким даном све мања, земљорадња пропада, радници хиљадама иду у просјак, народ гладан, у многим областима тако гладан „да не може више својим рукама да ради“, и да велики и аристократски владика Масиљон пише: „То је у том степену да су црнци у нашим колонијама од њега бескрајно срећнији; јер, ако раде, њих хране и одевају, заједно с њиховим женама и децом, док наши сељаци, највреднији у краљевини, (у области Клермон - Ферана, где је Масиљон био владика), не могу ни после најтежег и најупорнијег рада да имају хлеба за себе и своје породице, и да плаћају порезу.“

Све то довело је до пада Бастиље, до укидања феудалног поретка, до револуције са свима њеним страхотама и крвопролићима: „Онда настаје оно што цео свет зна: пљачкање, рушење, паљење библиотека, убијање, каквих никад није било пре тога, прво по улицама, па онда, кад су им ти људи отворили тамнице, по тамницама, где су ненаоружане и невинне људе и децу убијали други људи, копљима, сабљама, продужавајући њихову самртну агонију, играјући и певајући око лешева на које су постављени лампиони, с намештеним клупама за гледаоце, који су позивани као на представу. За то време они горе — сад су они „они горе“ — трљају руке, пирују, називају насмешено гилотину „народним прозором“, „народним бријачем“, „*sacram sanctam guillotina*“ ... А народни претставник Карије, говорећи о егзекуцијама којима је присуствовао, причао је: „Никад се у животу нисам тако смејао као кад сам их гледао“ — свештенике — „како крече лице умирући.“

У своме критичком разматрању узрока и последица револуције, Богдан Поповић је јакобинце обележио као „дивље сметењаке“ кад нису били „пометени бандити.“ Због тога је од извесних наших критичара проглашен за — реакционара. Међутим, ако се узме у обзир све оно што је Поповић написао о духу и смеру револуције, о менталитету и психологији скоројевића као класе и о читавом времену које је претходило догађајима, неминовно ће се доћи до закључка да се Поповић ни у ком случају не може обележити као реакционар. Он није ни реакционар, ни револуционар; он се држи у средини; јер је у средини истина: *in medio veritas*. Не треба заборавити да средина, као и истина, обухватају оно што је добро и право и на десној и на левој страни. Да је

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

тако, послужиће довољно речито овај синтетичан ретроспективан поглед на генезу догађаја који су довели до гилотине:

Такво је постање, развој, и крај, у току историје, политичке класе скоројевића. Она има исте особине, и постаје под истим условима, као и приватни тип скоројевића. Али је разлика у томе што је за овог последњег одговорна, бар у првом реду, само његова најближа околина, а за класу скоројевића цела народна управа. За класу политичког скоројевића увек су криви „они горе“; па била то „аристократија“ према „трећем сталежу“, „добри скоројевићи“ према рђавим, рђави према дну народа — последњем слоју муља који изиђе на површину и дочепана се власти. И онај је најкривљи који први почне са својим погрешкама, и крив је за *цео остали развој*, који после иде чисто механички, неминовном силом, и није ништа друго до *адекватно сразмерна реакција на претходну акцију*. Никад не би дошло до Карија и Шалија да није било Алмавива. Требало је попустити још кад је, на крају XVII века, онај умни и фини Лабријер, син врло добре париске породице, ћутке и сетно трпео охолост „Великога Кондеа“, који је бар однео сјајну победу код Рокрое, и суровост и обест свога ђака, унука Кондеова, војводу де Бурбон, који није никад добио битку код Рокрое. Требало је попустити бар онда кад је Волтер, син једног бележника, гласно протествовао против злоупотреба државне управе. — Кад је дошао Русо, син једног часовничара, већ је било сумњиво да ли би попуштање стигло на време. — Кад је дошао Бомарше, опет син часовничара, и сам часовничар, било је доцкан. — Затим су дошли Марат, Шалије, Коло д'Ербоа, Изабо, Карије, Лежен, Лебон, и тако ad infinitum; а ти су секли главе.

Као што се из наведеног види, Богдан Поповић не приказује историју прагматички, већ је тумачи генетички, испитујући развој идеја и ток догађаја, узроке и последице, постанак ствари и крајње резултате њене, онако као што је то чинио Ранке и Момзен, Гибон и Макколеј, Тјер и Тен. Богдан Поповић не пева историју, као Карлајл или Мишле, већ је тумачи и објашњава каузално и генетички. Исповедајући начело да у науци не постоје ситнице, јер низ ситница формира крупнице, које утичу на даљи ход историског збивања, Поповић не испушта из вида ни једну ситницу, ни један детаљ, слаже камичак на камичак, ствара мозаик у финим преливима боја, у преламањима светлости и сенке, са суптилним разумевањем и истанчаним укусом великога мајстора.

IV

После свршетка првога светскога рата заплуснуо је западно-европске народе један талас неразумног одушевљења за црначку

пластику, за црначке игре, за црначку музику, уопште за све што је црначко. Дегенерисани укус хипер-модерног западњачког човека почео је уживати у дивљини, у примитивности, у грубости и суровости црначког начина живљења, анималистичког и примитивистичког у тој мери да је постепено губио људски вид и људски оквир. Рафинираном оку и префињеном слуху блазираног западњака изгледала је егзотична и бизарна сва та црначка пластика и црначка музика. Ово лудило допрло је са запада и до нас, до наших модерниста и футуриста, зенитиста и дадаиста, и многи наши снобови почели су да говоре и пишу сасвим озбиљно и са неприкривеним одушевљењем о тобожњим „лепотам“ и „вредностима“ такозване „црначке уметности.“ Тада је Богдан Поповић, као најпозванији судија за сва уметничка и естетичка питања у нас, написао један од својих најзначајнијих чланака у *Српском књижевном гласнику* (1923) под карактеристичним насловом: *Која је уметничка вредност црначке пластике?*

Никада још Богдан Поповић није био тако оштар и категоричан као у овом чланку и никада још није тако крепко и беспопшtedно жигосао једну болесну појаву у нашој друштвеној средини као овом приликом. Већ први утисак, који је црначка пластика учинила на нашега естетичара, био је неповољан: „Први утисак који црначка пластика учини на непристрасног посматрача, и стручног и нестручног, утисак је нечег несумњиво дивљега, ружног, и врло примитивног — за наш данашњи, европски укус, који је *наш* укус и према томе за нас апсолутан и меродаван.“ Оцењујући производе црначке пластике европским мерилом, Богдан Поповић их је класификовао у четири групе, у четири категорије, дајући о свакој прецизну карактеристику. Последње две групе наишле су на нарочито допадање свију оних који воле ексцентрично и примитивно. Међутим, Поповић оцењује ове продукте као „један од најнижих ступњева уметничке људске производње“: „Није овде само обрада најпримитивнија, него је овде и посматрање најпримитивније. Црначки вајар, као што је и код деце случај, не обујми цео и прави облик ствари која је пред њим, но само неке делове њене који су привукли његову детињасту, усредсређено расејану пажњу. Црначки вајар има овде очи зато да не види, и деље своје кипове као у мраку, под утицајем својих дивљачких концепција; он најбруталније теше

запремине које су код човека пуне мекоте и пуне најразноврсних варијација; дела његова су овде много пута грозна или одвратна, тако да се могу излагати и репродуковати само за строго научне циљеве; неки дах дивљине бије из њих и удара у човека непосредно, и као физички. Та дела само вређају. Она стоје естетички ниже од уметности животиња."

У својој исцрпној и документованој студији, Богдан Поповић је подвргао оштрој и строгој, али убедљивој и стварној критичкој анализи не само производе саме црначке пластике већ и аргументе оних који су покушавали да те производе бране или имали смелости да их чак хвале и узносе. Са себи својственим начином улажења у срж ствари, Поповић је беспштедно демаскирао лудовање једнога посувраћеног нараштаја који је рушио рушења ради и покушавао да уметност врати неколико хиљада векова уназад, у примитивизам, у варварство; на крају својих детаљних излагања и минуциозних анализа, Поповић је дошао до ових значајних закључака:

Ми знамо да су они нараштај каквога за многе стотине година није било у Европи. И пре њих је било прелазних доба; и пре њих су нови нараштаји, после једне периоде која је једну жицу исцрпла, тражили, исто као у рудницима, другу, нову. И пре њих су европски уметници налазили инспирације у ранијој, туђој, или егзотичној уметности. Али ту инспирацију никад нису тражили код нижих од себе. Они су своју уметност надовезивали на крепку и здраву цивилизовану уметност. Данашњи нараштај је први који је нашао да се треба скотрљати низ целу падину брега, до дна... Данашњи „млади“ су нашли да треба „оборити музеје и спалити слике Леонардове и Тицијанове и полупати статуе Микел Анџелове..., почети с анархијом, с беођанским незнањем, с црначком пластиком, с црначким jazz-band'ом и fox trot'ом, с тангом аргентинских подвођача и лупанара, с футуризмом, „вортицизмом“, „дадаизмом“, с другим примитивистичким лудостима у архитектури, музици, и поезији, с аморфним стихом, с муцањем, с враћањем језика на примитивну паратаксу, с укидањем интерпункције, с укидањем граматике; реџу, с укидањем свега онога што је цивилизација с муком створила, — с враћањем у варварство."

Када се ова расправа појавила у Српском књижевном гласнику, поново су се многи нашли погођени оштрином његовог пера и фином иронијом његова духа. И, као што се то и раније догађало, опет су се расприле старе притајене мржње против Богдана Поповића. Поново су се зачули повици о томе да је

његова филозофија уметности застарела, да су његове естетичке концепције одвећ доктринарне и схоластичке, да су његова идеолошка схватања сувише конзервативна и да је Поповић, у основи, реакционар. Али, све се то тврдило напамет и произвољно, површно и незналачки, у општим фразама и без довољног познавања ствари. Наши млади браниоци црначке пластике и теоретичари „неоварваризма“ заборављали су да се чињенице побијају чињеницама, аргументи — аргументима, идеје — идејама. Они су губили из вида да је свако тврђење Богдана Поповића засновано на фактима, да он о свакоме постављеном проблему расправља са доказима у рукама и да за сваку тезу наводи читаву прегршт примера. Наши „млади“ и „нови“ су се расплињавали у метафизичким апстракцијама и заносили незрелим и непровереним теоријама, наивно мислећи да се помоћу крупних речи и дрскога става може опсенисти необавештена публика. Међутим, истина је и овога пута победила и наша јавност се није дала обманути виком проблематичних пропагатора афричког дивљаштва и црначке примитивности.

V

Поред знатнога броја студија, огледа и чланака из науке, књижевности и уметности, Богдан Поповић је од своје најраније младости расправљао и о разним моралним и етичким питањима. У малој али садржајној и значајној књизи *Мисли и рефлексije Богдана Поповића* (Београд, 1933) сакупљен је само један део његових максима и афоризама, расејаних богато и раскошно по свима његовим делима. У којој је он мери имао разумевања за афористичку литературу речито показују његове одличне расправе *Гете по његовим изрекама* (у часопису *Страни преглед*, 1933) и *Злоупотреба афоризма* (у *Летопису Матице српске*, 1933), са финим критичким анализама и разноврсним асоцијацијама. Говорећи о Гетеу, Богдан Поповић је показао, на самим примерима, како изгледа један велики афористичар и мислилац, а расправљајући о злоупотреби афоризма открио је другу страну медаље и показао како се и најфинији књижевни родови мистификују и вулгаризују.

Богдан Поповић као моралиста и етичар можда се најпотпуније огледа у сажетом чланку *Обуздавајте осећања!* Ту је он

један замашан општечовечански проблем, друштвени и морални, везао за извесне наше негативне националне особине, са племенитом тежњом да зло лечи и да допринесе искорењивању рђавих навика и ружних страсти које су се тако дубоко ужљebile у наш национални менталитет да су постале његов саставни део. У овом чланку, објављеном још пре две деценије у алманаху сарајевске *Просвете*, Богдан Поповић је пошао од чињенице да су наша осећања „добре слуге а зли господари.“ Прелазећи на наш случај, констатује ове појаве:

Ми Срби не управљамо добро својим осећањима. Ми смо најређе њихови господари, а најчешће њихове послушне слуге. Господарство над осећањима треба освојити као и сва друга господарства; а ми смо још сувише млад народ, и нисмо стигли да стечемо ту власт над њима. Осећања су реакције, одговори нашег тела на спољашње и унутрашње надражаје. Наши су одговори неумерени; ми на сваку драж с поља и изнутра одмах планемо, и у другом тренутку већ буктимо пуним пламеном. Свеједно је која нас је врста осећања обузела, радост или жалост, страх или гњев, љубав или мржња — ми у сваком случају треперимо од главе до пете. У таквом расположењу за разум остаје мало места; а разум *једини* може да управља. Човек остављен своме осећању лађа је без думена, и само је ветар страсти гони, не куда треба, но куда ветар хоће — у стење, или у кобан сукоб с другом лађом која такође плови без думена.

Познајући генезу, постанак и развој појединих осећања, као моралиста, као психолог и као социолог, Поповић тумачи њихову метаморфозу, њихову трансформацију из позитивних у негативна осећања:

И добра и пријатељска осећања, као љубав, могу у таквом случају одвести до непријатељских, или до какве лудости; кад су непријатељска, као гњев и мржња, она то чине још много више. Човек, обузет непријатељским осећањем у јачој мери, престаје бити цивилизован човек. Он се тада увек враћа у неко раније стање примитивне дивљине. Осећање је *архаично*. Кад год је човек узбуђен, он иде натраг у једну ранију историску фазу човечанства; често у врло ране, примитивне фазе. Узбуђен човек подиже *глас*, као што је чинио и чини данас примитивни човек, и као што чине деца кад су сама међу собом, и као што — помињући без увреде — чине животиње, које мучу, вију, ричу истим јаким гласом у свима приликама. Узбуђен човек има јачу мимику, и јаче гестикулише, као и његови давнашњи преци... Он врши у тим истим приликама обреде, религиозне и политичке, који су стари не двеста но две хиљаде година, и много више. Он,

најзад, пада у афекте који су још много старији, и који га везују за његове дивље и — још даље — животињске претке. Узбуђење је увек враћање у прошлост, у примитивније фазе културе и, кад је јако и необуздано, у дивљину.

Извесни наши етно-психолози, социолози и карактеролози писали су и говорили су врло много о „виолентном” типу који постоји у нашем народу у многим врстама и подврстама. По Богдану Поповићу, „психолошка анализа није довољно дубока ако у њему види само нарочиту врсту темперамента — темперамента јужњачког, с врелијом крвљу, с бујнијим реакцијама. Он, истина, има тај темперамент, и има у себи да савлада бешњег змаја но расе северне, с хладнијом крвљу, с тримијим одговорима на спољашње и унутрашње надражаје... Али потпунија психолошка анализа наћи ће у „жестоком типу,” поред тога темперамента, и велику дозу некултуре. Има и у другим народима људи с вредим темпераментом, па они нису „жестоки типови”; има других људи који немају тај темперамент, па су ипак „жестоки типови.” — Треба се сетити да ће тај исти тако звани човек жестоког типа некад бити жесток, а некад не, под истим надражајем. Он је жесток кад мисли да му се може; а кад наиђе на отпор, за којим осећа блиску казну, он не само престаје бити жесток тип, него постаје благ, и много блажи него што треба. То доказује да он уме да се савлада, и да није „жесток тип” на врсту експлозивне материје која ће експлодовати у свакој прилици. Али је он „жесток” зато што није научио савладати се онда кад је лепо и дужност савладати се, зато што је некултуран; што га живот, искуство, друштво, стега одозго или са стране, нису научили да се савлађује онде где би се сваки културан човек савладао...”

Богдан Поповић на ове негативне појаве у нашем друштву не указује из малициозности да би нам открио жалосно наличје наше средине, нашега друштва и наших нарава, већ једино зато да зло лечи и да у што је могуће већој мери допринесе облагоравању наших осећања и припитомљавању наших страсти. Он нам убедљиво показује да „жестоки тип” није само некултуран тип већ и несоцијалан, штетан по друштво и некористан по заједницу: „Колико зла долази нашем народу од њега, није овде

место разлагати или доказивати. Многе неугодне и мучне појаве у нашем народном и друштвеном животу, честе и тешке свађе, мржње, пркос, завист, ометање и свлачење на ниже онога што је добро, подизање онога што је рђаво, заустављање напретка политичког, друштвеног, моралног, просветног, — све су то највећим делом последице „жестоке“ нарави великог броја наших сународника.”

Искусан познавалац урођених људских особина уопште, а менталитета нашега народа понаособ, без илузија о људској доброту и племенитости, али далек од сваке мизантропије, Богдан Поповић хоће да сведе све на праву меру и настојава да све прогумачи и објасни са једног вишег социолошког и филозофског гледишта:

Човек се, наравно, ма ком народу или добу припадао, неће никад ослободити свога егоизма, и увек ће га врећати оно што иде унаточ његовим жељама, праведним или неправедним. Али културан човек, који је осим тога обично и на праведној страни, свешће и своја оправдана непријатељска осећања на културну меру; а некултуран човек, „жестоки тип,” који је скоро увек још и на неправедној страни, даће и неоправданим осећањима беснога, дивљачкога маха; и то још најбешње онда кад су њихова непријатељска осећања најмање оправдана. У крајњим случајевима (као што се то, на жалост, може у нас видети доста често) такав човек избрише и последњу разлику која постоји између човека и бесна пса.

Богдан Поповић је и овом приликом био у праву да тако говори. Културни борац првога реда, он је жигосао зло са жељом да допринесе изграђивању једнога новог српског нараштаја, једнога новог али и бољег српског човека.

VI

Посебно поглавље заузима професорска делатност Богдана Поповића, прво на Великој школи, а затим на Универзитету. Ако оставимо на страну године проведене као асистент, само наставничка делатност Поповићева заузима раздобље од читаве четири деценије: од 1894 до 1934. Своје уводно предавање на Великој школи одржао је на дан 12 фебруара 1894, са Велике школе прешао је на Универзитет, на њему је као редовни професор предавао до школске 1929—30 године, а после свога пензионир-

сања предавао је као хонорарни професор све до школске 1933—34 године, дакле укупно пуних 40 година. За то време кроз школу Богдана Поповића прошао је дуги низ младих српских нараштаја који су доцније корисно послужили своје народу. Међу ученицима Поповићевим налазио се знатан број доцнијих одличних књижевника, научника и културних радника, од којих се многи и дан-данас налазе међу члановима Српске краљевске академије наука, на професорским катедрама Београдског универзитета и на водећим местима у нашој просветној хијерархији. Сви они без разлике с поносом истичу да су ученици Богдана Поповића.

Историја катедре књижевности врло је интересантна и почуна, ако се жели тачно утврдити улога Поповићева у нашем културном развоју. На Доситејевој Великој школи, у доба Карађорђево Србије, већ се предавала књижевност, и већ тада постојала је катедра за историју књижевности, стилистику и поезику. Катедру је држао познати песник и писац Сима Милутиновић-Сарајлија. На доцнијем Лицеју, који је заменио Доситејеву Велику школу, предавао је зет Вука Караџића, Алекса Вукомановић, поред историје српског народа, поред светске историје и поред теорије словесности, још и општу историју књижевности. Нажалост, Вукомановић није био дуго професор Лицеја, јер је умро врло млад, али његови ученици су о своје учитељу писали са правим одушевљењем. После његове смрти, катедра се знатно сузила, општа и национална историја се одвојила у посебну катедру, а књижевна катедра је сведена на филологију, естетику и историју опште књижевности. За новог професора је изабран најбољи Вуков ученик и следбеник, Ђура Даничић. Као што је познато, Даничић спада међу највеће и најзначајније претставнике наше националне науке; његове заслуге за проучавање и изградњавање српског књижевног језика и правописа, за превођење и тумачење књижевних старина српских, стављају га у ред оних наших изузетно ретких научника који су сами крчили још потпуно нераскрчене путеве наше националне науке и ударили прве темеље. Али, Даничић је био првенствено филолог и лингвист, који је предавао готово искључиво филологију и лингвистику, док је књижевност и естетику деградирало на другостепенне предмете и придавао им малу пажњу. Даничић је био и остао филолог.

Даничићев наследник на књижевној катедри био је Јован Бошковић, такође заслужни филолог и спреман лингвист, али са још слабијим интересовањем за књижевност. Он естетику уопште није предавао, књижевност врло мало и ретко, али је зато филологији и лингвистици поклонио особиту пажњу и предавао је са правом научничком страшћу. И Даничић и Бошковић, обојица изразити Вуковци, знатно су допринели потпуној победи Вукових реформаторских настојања, створили су читав кадар солидних младих научника и основали филолошку школу и у нашој историографији и књижевној критици. Али, као што се то обично дешава, њихови ученици и следбеници отерали су у крајност, постали су језички пуристи и филистри, тако да су изазвали разумљиву реакцију и огорчену борбу између два завађена тábора.

После Бошковића књижевну катедру заузео је један од највећих научника српских, Стојан Новаковић. Он је многоструко заслужан и за филологију и лингвистику, и за политичку, културну и књижевну историју, па чак и за правне и друштвене науке. Пошто наши тадашњи студенти, у великој већини, нису владали у довољној мери толико потребним познавањем бар једног светског језика, то је Новаковић превео познату Шерову *Општу историју књижевности*, у то доба најбољи немачки уџбеник за студенте светске књижевности. Овај Новаковићев превод је корисно послужио неколиким нараштајима наше универзитетске омладине, а донекле и осталој нашој образованој публици.

Као професор Велике школе, Стојан Новаковић је увидео да је у обостраном интересу и науке и ђака да се књижевност одвоји од филологије, тако да убудуће један професор, филолог и лингвиста по струци, предаје филологију и лингвистику, а други професор, историчар књижевности по струци, да предаје историју књижевности. Поставши министар просвете, Новаковић донесе одлуку којом се дефинитивно одваја филологија од књижевности и креирају две посебне катедре. За професора књижевности изабран је Светомир Николајевић. Но, Николајевић се бавио више политиком него науком, био је више политичар и публицист, а знатно мање професор и научник, на часове је долазио ретко или никако, тако да је настава сваки час прекидана, а катедра стајала празна.

Такво стање ствари трајало је све до 1894, када на катедру књижевности долази Богдан Поповић. Млад и даровит, школован у великим жариштима европске науке, солидан зналац свих главних европских језика, свестрано упућен не само у књижевност већ и у све гране духовног и уметничког стваралаштва, Поповић је одмах после свога доласка на катедру отпочео са реформама. Свестан чињенице да не може бити ни књижевног, ни културног напретка у једноме маломе народу без систематског проучавања великих европских језика и светске књижевности, Поповић је покренуо темељну реорганизацију наставе живих језика и страних литература на Филозофском факултету. До тога времена постојали су само лектори за немачки и француски језик. Сада се оснивају специјалне катедре за главне европске језике и књижевности са семинарима, просеминарима, семинарским библиотекама, семинарским вежбањима, као на великим европским универзитетима. Иницијативом Богдана Поповића, основана је још 1897 специјална катедра за теорију књижевности и упоредну историју књижевности, једна од првих посебних катедара за ове значајне предмете у читавој Европи.

Говорећи о Богдану Поповићу као професору, један од његових најодличнијих ученика из прве генерације, Милош Тривунац, евоцирао нам је лик свога учитеља из онога доба када је почињао своју наставничку делатност. Атмосфера која је владала на часовима Богдана Поповића, била је сасвим друга него код осталих професора Велике школе. Његови часови имали су у себи нечега ведрога и светлог, интимног и топлог:

Слушаоци — многобројни, јер је поред прве и друге године, које су слушале обавезно, увек било и добровољаца из других година, понекад чак и из других факултета — седели су непомично, као на каквом лепом концерту, и гледали нетремице у два паметна ока, што су доброћудно светлела тамо за столом на уздигнутом подиуму и као бенгалском ватром осветљавала бујицу умиљатих, чаробних речи, што су их просипала уста често развучена у осмејак. Младост, дар, памет, ученост и доброта царовали су за столом на подиуму и имали само једно име: Богдан Поповић.

Ја сам још много раније прочитао његово уводно предавање *О књижевности*, осетио велику вредност која се крије у том скромном оквиру и тим самим и велико одстојање између себе и писца. Али се на часовима то одстојање смањивало. Смањивало се заслугом доброга професора, који је чинио све да нас уздигне до себе, да нас приближи себи, да нам покаже

како у нама види само своје млађе пријатеље и ништа друго. Наше поштовање због тога није било ни за длаку мање, а љубав несравњено већа. Шта је та љубав значила, лако ће оценити свако који зна да се код нас таленат, памет, ученост, једном речи духовна надмоћност, тешко опрашта.

Ово исто што је Милош Тривунац рекао у име своје генерације, у име прве генерације Поповићевих ученика, то исто би писац овога чланка могао да понови у име своје генерације, у име последње генерације његових ученика који су га слушали пред његов дефинитивни одлазак са Универзитета. Само са том напоменом да је учитељ у доба Тривунчевог ђаковања био још млад човек од тридесет и неколико година, а у доба нашега ђаковања већ старији господин са седом косом, али духовно још увек млађи и од својих најмлађих ученика. Та неисцрпна духовна свежина, духовитост и оштроумност Богдана Поповића својствена је само изузетним личностима које никада не старе.

Када је реч о плодносној наставничкој делатности Поповићевој, мора се истаћи да је, у складу са његовим стремљењима, основано Друштво за живе језике и књижевности и покренут, као друштвени орган, одлично уређивани часопис *Страни преглед*, који је с успехом излазио све до рата и знатно допринео унапређењу наставе живих језика и упознавању великих европских књижевности у нас. Што ми данас имамо релативно знатан број спремних наставника живих језика и књижевности (нарочито романиста и германиста) и што је настава живих језика по нашим вишим, средњим и стручним школама на заиста завидној висини умногоме је заслуга Богдана Поповића.

Упоредо са организацијом наставе живих језика постављао се и проблем организације систематског превођења стандардних дела великих европских књижевности на наш језик. У оно доба када је Поповић започињао свој јавни рад, многа репрезентативна дела највећих претставника светске књижевности нису била преведена на наш језик или су била преведена недовољно књижевно, са непотпуним познавањем оригиналнога текста, са неразумевањем језичких и стилистичких особености превођених писаца. Као дугогодишњи члан Књижевног отсека Српске књижевне задруге, као члан Уметничког одбора Српског народног позоришта и као претседник Редакционог одбора библиотеке *Страни писци*, Богдан Поповић је знатно допринео систематској органи-

зацији превођења најзначајнијих дела из великих европских књижевности на наш језик. Сем тога, и сам одличан преводилац, он је дао узорне обрасце како треба преводити. Поповићеви преводи Шекспира, Гетеа, Молиера, Ренана, Густава Фрајтага, Ернеста Екштајна, Г. А. Мајера, Александра Диме, Ла Харпа, Сили Придома, Пола Верлена, Шанфаре, Билхане и многих других страних писаца остали су све до данас недостигнути.

Као вишегодишњи уредник нашег најзначајнијег часописа, *Српског књижевног гласника*, уређиваног по високим европским мерилима, Богдан Поповић је, поред критички одабраних текстова наших домаћих писаца, у свакоме броју доносио одличне преводе из великих европских књижевности и чланке о страним писцима, класичним и модерним, оцене и приказе о њиховим делима и прегледе страних часописа и едиција. На тај начин је *Гласник* био истовремено и српски и европски часопис, а у поређењу са ранијим, већином примитивно редигованим, часописима *Гласник* је први европски уређиван часопис у српској књижевности.

Европско мерило Богдана Поповића дошло је до свога можда најрељефнијег израза у састављању познате *Антологије новије српске лирике*. После наших класичних народних песама, то је до данас најчитанија збирка песама, која је дочекала већ осам издања и продрла дубоко и у најшире слојеве наше читалачке публике. Поповићева *Антологија* је састављена по исто тако високим критичким мерилима и по исто тако строгим естетичким принципима по којима се редигују сличне антологије у великих културних народа. Доћи ће нове генерације песника, састављаће се нове антологије по новим мерилима и новим принципима, али ће Поповићева *Антологија* остати као ремек-дело своје врсте и увек ће налазити многобројну и захвалну публику.

Један од најсвестранијих познавалаца нашег књижевног језика, којим влада суверено још од своје ране младости, Богдан Поповић је истовремено познат и као творац београдског стила. Под овим појмом, који је већ одавно стекао право грађанства у историји наше књижевности, ми подразумевамо најсавршенији српски књижевни стил, стил прикладан духу нашега језика и психичким особинама наше нације, стил кристалне јасноће и отмене упрошћености. Београдски стил је већ одавно постао стил

најбољих српских писаца и, више од тога, унутрашња отсјај умних и моралних одлика правога српског човека, свесног себе и своје вредности, свога значаја и своје мисије на судбоносном раскршћу Истока и Запада, два света и две културе.

Не само као интелектуалац најчистијег кова, не само као узорни васпитач читавих генерација наше универзитетске омладине, не само као одличан писац и добронамерни критичар који је позитивно утицао на формирање нове српске књижевности, већ и као човек који ево већ пуних осам деценија несебично сагорева у тражењу истине, у откривању лепоте и у поштовању човека као човека, Богдан Поповић је од своје ране младости био и до данас остао најпотпунији европејац у нашој средини и претставља можда највиши успон у историском развоју српске мисли. И у данашњој својој ведрој и светлој старости овај заиста велики српски писац и отмени господин непоколебљиво верује у идеале своје младости, у лепоту, истину и правду, у вредност људског достојанства и у трајност добре књиге, која ће увек остати „украс и утеха, зрак и боја, цвет ума и душе људске.”

Др Коста Милутиновић

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

СРПСКИ ЈЕЗИК КАО ИЗРАЗ СРПСКОГ ДУХА

Народ није празна реч, како би многи хтели да га претставе. Али исто тако народ није ни обична гомила, бесвесна коју треба слепо водити за ручицу, као дете, заваравати је празним речима, декламовати јој о моћи и снази, заводити је шупљим и отрцаним речима без садржаја, чинити с њом, у име нације, огледе који могу да стану главе.

Народ је чврста биолошка и друштвена заједница, постала од векова, формирана у органску целину, одржавана посебним одликама и тежњама, са самосвојним заштитним органима и алатима свога живота и својеврсним оруђима своје одбране.

И у тим вековима народ је изграђивао своју посебну личност у свима правцима и у свима гранама свога живота. То је потицало из његова духа, самосвојног и самоврсног, којим га је обдарило провиђење још у стварању. Народ који не успе да себе самосвојно и својеврсно изгради, да оспособи и усаврши своје стваралачке духовне моћи и снаге, као алат за своју самозаштиту и самоодбрану — такав народ мора пропасти, или ишчезнути нетрагом, или се претопити у други духовно јачи народ.

Савремена наука потпуно погрешно поставља ове проблеме и већ је крајње време да се ревидирају схватања у науци о народима. Није ни чудо, и те су науке пале под утицај материјалистичке мисли која је поставила на главу сва питања, па их решавала не с обзиром на развитак духа народног већ често тражила аналогију и позајмице и онде где су очигледни самосвојни извори посебних култура, а обично је целу историју и етнику појединих народа стављала на чисто материјалистичке основе и само у материјалном тражила разлике самосвојном развоју народа. Таква наука је сличности у духовним погледима разних народа обично тумачила као угледања, јер није ишла у дубине извора из којих су потицала та стварања.

Зато имамо шуму таквих научних разглабања у којима се поређују, рецимо, неки обичаји у Срба са сличним појавама у Печенегу или неких афричких племена, а заборавља се да се зађе у духовни склоп народа да да се ту потраже прави извори и да се ту потражи порекло и значење тим појавама.

Зато званична наука често пута одриче многим народима самосвојну културу, па тражи куда да их сврста, у коју полицу да их метне. Зато има народа који, по мишљењу такве науке, и немају своје културе, јер кад се ишчупају „позајмљена“ пера разних туђих култура — тај народ остаје само са својим црним перјем, као врана из приче.

Зато и наша српска култура, по тим строго научним гледиштима, није ништа својеврсно. То је медитеранска култура коју смо ми, не знам како и не знам кад, тако без реда и без смисла, као папагаји, позајмили и усвојили од других.

А питање је живота једнога народа да ли је способан да из свога духовнога гледања и осећања изради своју културу. Народ који то није у стању мора да умре, нарочито ако живи у средини индоевропских народа који су, по своме духу, стваралачки народи. У историји је било пуно страних неиндоевропских народа који су нетрагом ишчезли или изумрли, у првом реду јер нису могли из свога духа да створе своју културу, па ма колико да су били силни и моћни, па и јачи од преплављених народа. Где су Авари који су били јачи од Словена? Ни у писму их нема. Бугари су примили словенску културу, па им се тек име одржало. Мађари су били народ способан за културни развитак, својеврстан и самосвојан, па су се одржали у средини, расно и етнички сасвим старој. Турци су војничком силом која је несумњиво потицала из снажнога духа, преплавили Балканско полуострво, поробили земље и народе, али нису могли својом духовном културом да надјачају културе поробљених. Материјалне изражаје наше самосвојне културе они су уништили, али нису могли уништити наш расни и етнички дух који је био и остао, и под најтежим приликама, носилац те самосвојности.

Они су оштетили тај духовни изражај, они су га зауставили у самосвојном развитуку, они су га спречили да даје махове својој стваралачкој снази, али га ни угушити ни уништити нису могли.

И кроз векове се тај духовни изражај самосвојне и својеврсне културе проносио с покољења на покољење. Ишчезли су писани и грађени споменици, али су се утолико упорније задржали и одржали сви ти самосвојни изражаји у народном предању, у народном памћењу, без икаква видљива и опипљива изражаја.

И зато су баш наши преци били онолико отпорни, што су све своје носили са собом, у својем духу, у својој души, из којих им ништа никаква сила није могла истргнути.

Али наша званична наука често ће, у своме строго научном тумачењу неких изражаја у нашим усменим културним споменицима, тражити и политичке тенденције, али ћеће погодити прави разлог. Зато се у неких тумача српског јуначког песништва налазе мишљења да су попови, калуђери и племићи тешке оптужбе износили против турске владавине, да би народ задржавали под својом влашћу. Међутим, таква изражајност била је инстинктиван изражај самозаштите народне, без обзира ко је те песме певао. Народ се, под туђом влашћу, повукао сам у себе, окружио се непробојним зидом кроз који није хтео да пусти ни добро, ни паметно, ни лепо, само зато што је завлађивачево. Њему је све црно било што је насилничово, па није примао ни бољи друштвени поредак који су Турци, несумњиво, бар у првим вековима свога завлађивања, уводили на Балканском полуострву.

Друкчије ине може и не сме бити ако народ хоће да се одржи у животу. Иначе, кад народ не би био такав, постао би зрео за умирање. Не би могли ни попови ни калуђери ништа помоћи при слабој отпорности народнога духа. Нема те силе која би народ могла спасти од неминовне пропасти и претопљавања.

Само снага духа и његова страховита отпорност очували су све самосвојности културне од времена када су се Срби први пут појавили у историји на Балканском полуострву, од пре 13 векова.

И ми данас можемо да утврдимо, и поред јако оштећених и готово уништених споменика наше материјалне културе, непрекидност и повезаност свих векова и свих покољења наше прошлости.

А шта нам сведочи о тој неопштењеној непрекидности и повезаности? Готово ништа материјално није остало што би нам о томе могло сведочити. Само су остали многобројни духовни изражаји, свугде у свима областима духовне изражајности и они несумњиво указују на то да постоји та непрекидност и повезаност.

Српски језик је једини потпун израз наше културе из најстаријих векова. Док су рушени и разарани, уништавани и паљени наши стари споменици, градови, палате, цркве, манастири, зграде; док је уништавана књига и све остало што је материјално представљало нашу културу; док су уништавани напреди наших старих у привреди, у уметности, у социјалним установама, у државној управи, у јавном и приватном животу: језик нико није могао збрисати, усмена предања преношена су с колена на колена и нико их није могао уништити. Могло се понешто изгубити и затурити у сећању народа, али у главном, у језику се ипак најпотпуније одржао цео духовни живот нашег народа кроз векове, све оно што је он слагао у свој дух из искуства и посматрања света излагао је изразима и речима и остављао својим потомцима.

Свака реч означаје појам о нечему, а сваки појам је израз нечега проживљенога, искуственога. Није ни реч напразно настала. Она се везује са нечим одређеним и из духовних схватања. Свакако да се реч не окамени и она у вековима може мењати своје значење, може се везивати са неким другим појмовима, али се о старом њеном значењу задрже понегде трагови, било у живом народу, било у његовим умним творевинама, писаним или усмено преношеним.

Ми имамо још и нарочиту срећу да нам је црква очувала и основни језик наш, од првих векова нашег настањивања на Балкану, па после, у животописима и записима и из других даљих векова.

Кад су словенски апостоли превели свету службу Божју на стари језик наш, они су мало тешкоћа имали да нађу у томе језику одговарајуће духовне изразе, много мање него у других народа. А та служба се одржала готово у своме првобитном стању и до данас, за неких десет векова. Мало ће се у томе језику наћи грчких речи и то понајвише само да означе нека звања или материјалне појмове којих није било у тадањем словенском друштву. Али за означање апстрактних чисто духовних појмова

тај језик није морао позајмљивати изразе, као што је то на пр. рађено приликом превођења Светога писма на енглески језик.

Можда баш у томе и лежи разлог зашто су, при прелазу у хришћанство, само Словени имали преведене и службу и све службеничке свештеничке књиге на свој језик. Није било никакве сметње за те преводе, јер тај прастари језик наш већ је у предживоту своје духовном исковао и у говор унео изразе за те појмове.

То је врло значајно, јер то нам сведочи о високој духовној култури наших предака који се пре тринаест векова доселише на Балканско полуострво, то је сведочанство о дубини духовнога живота тих нових варвара који су нагннули на ове крајеве Европе.

Та силна духовна снага наших предака огледа се и у нечему другом. Они су једини издржали и успели да се настане на Балкану, да га задрже и да се на њему одрже 13 векова, и поред свих страховитих жртава које су поднели на том вулканском тлу и од једнога великога народа остали мали народ.

Само једна чињеница могла је ту имати утицаја. Војничка сила нас није одржала. Много моћнији војнички народи су или ишчезли, уништени у борбама, или су се повукли с овога вулкана. Богатство и економска снага нису нас овде задржали, јер је било економски много снажнијих и богатијих народа од нас, па их ни у писму нема. Зар Авари нису грабили богатства Балкана и гомилали блага, па где су? Ни материјална култура није. Тек овде на Балкану смо ми показали своју стваралачку снагу. Није ни асимилациона моћ. Нас су многи народи асимилovali, ми врло ретко друге. Нема ничега материјалнога што нас је одржало овде. Остаје само снага духа, из које потичу воља, свест, издржљивост, напори да се ту одржимо, и одржали смо се. То сведочи цела повесница српскога народа кроз векове. Мало је народа са тако мученичком и толико херојском историјом као наш. А шта је то што удара на један народ печат јунаштва и мучеништва? То је само и једино дух, онај моћни водећи чинилац који управља свима људским стварима и који опредељује судбину једнога народа.

А језик је изражај духовне снаге и духовнога стварања.

Борба за српски језик, и правопис, пре сто и више година, која је трајала десетинама година и завршила победом Вуковом,

донела нам је огромно благо, народни говор у књижевни језик којим ће се изражавати духовна стварања Срба. Али као и свака борба, и ова је имала својих претераности и настраности. Вук и Вуковци због брата Николе омрзнули су и светога Николу. Због славјано-сербског језика који је у ствари био језик за прикривање незнања језика и којим је сваки писао по властитим и својеволјним правилима, прогањали су они и изразе и ознаке појмова из нашега старога српско-словенског језика који нам је остао у служби Божјој, у животописима од светога Саве, Стефана Првовенчаног, Доментијана, Теодосија монаха, Григорија Цамблака, Константина Философа, патријарха Пајсија, да поменемо најважније старе српске писце. Истина, ни овај језик није био стално исти, нити онај на који је преведена служба Божја и свештене књиге у данима примања хришћанства, највероватније да он није био ни говорни језик Срба савременика тих писаца, али он је садржавао многе изразе који су у прекиду српске књижевности у вековима ишчезли из језика или променили значење. Тиме је наш нови књижевни језик изгубио много у изражајности, а нарочито у преливима у изражајности, у финим и прелазним бојама, у означавању и разликовању, у тананости израза.

Онда су дошла правилска скучавања и ограничавања у језику, прочишћавања у изражавању, нова протеривања неких речи и израза, а још усто и сувише снажно материјализовање језика, нарочито се југословенско време одликује овим последњим. Оне печурке од часописа са пропагандистичким намерама и наканама, а прикривене савременошћу, уносиле су и нов језик, наравно у духу њихових материјалистичких схватања. Цела та књижевност служила је врло вешто, без обзира да ли песмом, приповетком, романом, научном или критичком расправом — да преокрене духове омладине.

Али у то време пада и највише превода наших старих животописаца, у издању Српске књижевне задруге. И оно што тим преводиоцима нарочито служи на част јесте, да су повратили у књижевни живот многе изразе и речи тога нашег старог књижевног језика. Они су те изразе употребљавали у духу данашњег говорнога језика. Негде су више негде мање успели, али то није толико важно колико је и значајно и важно да су обогатили могућности духовнога изражавања.

У ово време су се очајнички борили и неки књижевници наши за слободу духовне изражајности у својим уметничким стварањима, да би језику нашем, из његових богатих извора од векова, дали оне fine и неосетне разлике и прелазе из једнога појма у други, ону finoћу и тананост у изражавању које се више осећају него што се материјално разликују. Али у заглушној халабуци нове литературе они се често нису ни видели а камоли процењивали. Јер нова свечовечанска књижевност и такозвано јавно мњење и јавна реч прећуткивали су их и прелазили преко њих као и да не постоје.

Напоследку, у нашој књижевности се јављају, нарочито у другој половини прошлога века, писци из западних крајева наших, обично са неизмерним богатством у снажној изражајности и са обиљем речи којом омогућују дубље и снажније да се изрази мисао.

Али њих су сматрали провинцијализмима и у сиромашне духом није могла да продре снажност и тананост тих духовних стварања.

Ми морамо поћи од језика. Комунисти су највећи мајстори у искоришћавању свега што постоји у људским односима, да би оделили себе од свега осталог севта. Они не остављају ни језик на миру, па су и у нас отпочели са стварањем новог, по њима револуционарног језика. Утолико пре, утолико снажније мора да заграби обновљени национализам у све изворе из којих може да црпе богатство у изразима, тананост у духовном стварању, преливања и поступне прелазе у изражавању и најмањих разлика. Тиме ће се јачати она вечита духовна веза векова, тиме ће се васпитавати покољења која осећају и у језику своје дубоке изворе свога живота из давнина, тиме ће се јачати везе с покољењима која су стварала тај језик и њиме изражавала своја духовна стварања.

И у првом реду ми морамо заградити из нашега основнога прајезика. Ја филолог нисам. Али, и поред тога, усуђујем се да стручњацима скренем пажњу на неколико могућности за чије нам решење много може помоћи старословенски који је избачен из наших школа, уместо да у њима остане и да буде оно што јесте, основа нашега данашњег говорног и књижевног језика.

Множину израза можемо тамо наћи и посрбити их, па тако обогатити данашњи језик у изражајности духовној. Али и многе друге особине тога језика можемо прилагодити данашњем језику, јер се закржљали остаци још налазе у њему.

И у старом словенском и у заоставштини његовој, у данашњем језику, са „само” изражава се радња коју почини неко на самом себи или нека одлика која припада самом носиоцу. И ми данас велимо: саможив, самоник, самохран, самоздан, самосталан, самотворан, самоук. Али ако би се рекло самострашљив за онога који самога себе страши, или самолеп за онога који мисли о себи да је леп, или самоугледан за онога који о себи држи да је угледан, не знам како би се то примило. А такве речи ипак улазе и саме по себи. У Вукову речнику нема самоубиства, самопомоћи, саморадње, али нужда закон мења и те кованице нам омогућују да изразимо тачније извесне појмове једном речи место да их описујемо.

Правила како се кују речи у језику даје сам језик по кованим речима које су већ у употреби. У Вукову речнику се налази обиље ових примера, али у старословенском језику тога је било много више. Зато су се и могли у старом језику нашем боље изразити танани прелази у појмовима, fine разлике и поступности у изразима. За Бога се и данас вели да је свемоћан, свезнајући, али за Бога треба рећи и да је свепобан, сведобар, свејак, свемио, свесвет, свемилостив. Тим се заиста обухватају натчовечанске особине Божје. Ми кажемо за све, на пр. добар, али и по духу нашега језика и по заоставштини из старог језика ми можемо рећи и: сведобар, предобар, веледобар, многодобар, подобар, малодобар, недобар, па тиме означавамо низ прелива и прелаза у изразу. Кад је неко такав сам по себи описујемо то својство, иако је сасвим у духу народнога језика да се каже своједобар, као и за онога који мисли о себи да је добар да се каже самодобар. У нас се може рећи самовољан, саможив итд. па не знам зашто се не би могло рећи и уз друге придеве овако и тиме изразити особина самога лица о коме се говори? У изражајности се осећа та потреба, па су већ такве кованице добиле право грађанства у нашем језику као што су: самопоуздање, самоубиство, саморадња, самовлашће, самопомоћ. Овим се често једном речи означаје и именица за повратне глаголе.

У Вука се налазе: богобојазан, богодаван, богодан, богодушан, богоносан, којима се означавају разни односи човекови према Богу. У преводима наших старих писаца са старог српско-словенскога језика налазимо и: богомудрен, богољубазан, богоборан, богомрзак, богодуховен, богопросвећен, богоизабран, боговечан. Зар не бисмо на тај начин могли означавати и друге односе човека према Богу?

Има и у данашњем језику нашем сложених придева од два придева или од прилога и придева. Проширена употреба ове особине језика само би га обогатила у изражајности. Тако се у наведеним преводима налазе: доброприступан, живоначелан, достохвалан, свештенолепни, благочастан, једнопогибељан, јединосушан, злославан, доброугодан, многовидећи, новодарован, многотрадалан, добронарочит, добролепни, боголепни, многочудан, многознатан, многославан, многообразан, многосабран, добропотребан, добротрадалан, доброразуман, многоточан, громонаречен, љубочастан, зверообразан (сличан зверу), многожељац, веледаровит, многочастан итд.

У нас се каже земљоделац, али по старо-српском језику можемо рећи и рукоделац (занатлија), среброделац (радник у руднику сребра), па према томе могли бисмо рећи и угљоделац, железоделац, дрводелац итд.

Старосрпски језик допушта да се праве глаголи и од именица, тако се добијају глаголи: светитељствовати, началниковати, бешчаствовати, обличавати, испосредовати, савећати, ожесточити. И у данашњем нашем језику се ова намера врло често осећа.

Ту су само неколики примери како се може наш језик вратити својим широким духовним основама и тиме још јаче продуктивити. Стручњаци би ову целу основу требало да обраде и да оживе све оно што је у нашем старом језику неговано а у новом запуштено. Свакако да је за ово први услов да наша школа што пре поврати у сва права наш стари српско-словенски језик. Ми учимо латински и грчки — старе неживе језике, али основе нашега класицизма не, као да смо тиква без корена. Наша је класика, истина, много оштећена и није са општега гледишта оно што су класични грчки и латински, али својеврсношћу и самосвојношћу језичном и културном стари словенско-српски језик

је толико значајан за наш духовни живот и изражај да је немогућно и замислити нашу самосвојност без њега.

Језик се не сме учити само по његовим правилима, граматици, синтатичким, стилистичким, већ и по његовом културном и духовном значају, јер је језик основни изражај самодуховности и својекултурности народа. У нас утолико важнији што је, у исто време, и једини потпуни споменик нашега духа који нам је безмало сачуван у целости кроз векове.

Српски језик је дубок извор и наших самосвојних духовних схватања на живот и свет од векова. Да ли је то случајно што у нашем језику имају исти корен: светлост, светост и просвета? Ја скромно мислим да то није случајно настало већ да то истиче из схватања српскога човека о тим појмовима, свима њима је заједничко светљење и материјално и духовно и у целом животу.

У српском језику имају исти корен вера, веровање, веровати, веран, верност, вереник, вереница, верити се. Зар духовни извор из кога потичу ти појмови није те речи створио из својих властитих погледа о тим различним човековим односима? Власт, влада, владати, имају заједнички корен са владати се (понашати се), опет из схватања нашег духовног да власт и влада морају и да владају и да се владају како треба. Слава, Крсно име, и слава глорија, каже се српски истом речју. Част, хонор, и част конвивиум, такође се исказују истом речи, а то потиче из схватања српскога духа о госту и гостољубљу, јер стари Срби нису давали част, конвивиум, зато што су то сматрали неком конвенционалношћу већ зато што је то по њиховом духовном схватању било част, хонор и домаћину и госту. Зар не излази из друкчијега духовнога схватања и погледа на свет кад у српском језику излазе из истога корена жив, живот, живети, а затим и животиња, живинче, живина? Из заједничке основе потичу и честит, честитост и честитати, као што се истом речи хвала означава и похвала некога и захвалност некоме.

Односе према човеку, људима, Србин изражава у неколико прелаза. Он зна за човечанство — свет који се састоји од народа и људи. Он познаје човештво, а то је моралну заједницу људи, он познаје човечност као понашање човека према човеку, али он зна и за чојство-јунаштво посебне врсте којим човек брани другога од себе самога. Принцип раван начелу: љуби свога бли-

жњега као сама себе. Из те љубави овај српски принцип чојства налаже да бранимо другог од себе.

Да ли може бити случајно што у српском језику потичу из исте основе: свет, светац, светити, посветити и др. и освета, светити некога, светити неправду, светити се некоме? Ако се знају освете у етничком схватању српскога народа, биће јасно зашто Србин за оба тако различна појма има исту реч. Јер освета у српском схватању није човечанска ствар, већ ствар Војје правде чији је човек само извршилац. По речима владике Николаја: „херој се не свети, он само свети правду. Обилић би се довољно осветио да је убио Вука, но њему је било до освете правде, и он је осветио правду на тај начин што је убио једног другог, силнијег носиоца неправде од Вука. Убивши Мурата Обилић је несравњено јаче осветио правду него да је убио Вука.“ (Религија Његошева, Београд 1911 ст. 212).

Говорећи о Његошском песништву владика Николај велики: „Да је освета света и „Богом закршћена“, то је најозбиљнија мисао Његошева“. И ово је тачна мисао. Његош је најчистији израз српскога раснога и етничкога човека и цело његово песništvo само је духовни изражај и плод тога човека. Схватање освете српскога динарскога човека тачно је онако како је Његош схвата. О томе сведоче и правила крвне освете у обичајном праву. А ево и реч то исто изражава. И цело народно песništvo сведочи о томе. То све излази органски једно из другог. Херојско схватање створило је и реч и дело и гледање на свет и живот. На тој основи израђено је све, и етника и живот и историја се на њој оснива.

Први духовни израз човеков је реч. Како се живот човеков развијао, долазили су и други начини његова изражавања духовнога живота. Али све то стоји у органској вези и чини целину. Од речи до делања и целокупнога живота на земљи провлачи се иста црвена нит духовнога стварања кроз векове, као што се види из ово неколико примера о пореклу речи у нашем језику.

Посебна схватања крвне везе и сродства огледају се и у називима њиховим у нашем језику. У српском језику се двојачко изражава веза крви. Глаголом родити поуздано се означава најближа и најужа крвна веза. У српском језику тај исти корен се употребљава и за ознаке даљих веза крвних. Род, родитељ, род-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

бина, родица, рођак, сродство и други слични изрази, сви они потичу из истога корена као и родити. У другим језицима, мени познатим, крвно сродство се не означава из те исте основе. Како ће језик изразити речју неки појам зависи од духовних схватања живота и света која владају у том народу. Овакво означавање сродства у српском језику несумњиво потиче из његова самосвојнога гледања на крвну везу. И ужа рођачка заједница-породица и широка општа заједница-народ, такође садрже у себи исту основу као родити.

Други начин изражавања ове везе у српском језику јесте са заменицом свој, опет својствено српском етничком духу. Својта, својдба, својбина, својак, својат, својакати, својити, својтљив и слично све су то изрази сродства са основом свој.

Изгледа да је српски народ у својим давнинама разликовао две врсте сродства: непосредно сродство од исте уже крвне заједнице означава се основом род, а сродство по женидби са свој. Бар тако би се могло извести из неких Вукових тумачења тих израза.

Још више појачава гледиште да су српска духовна схватања сродства сасвим самосвојна и својеврсна, множина израза за разне врсте крвног сродства. Око осамдесет речи има у српском језику којима се означавају разни степени сродства и разни односи у сродству. Седам посебних израза има српски језик да значи разне видове непосреднога сродства у правој линији (чукундед, прадед, дед, отац, син, унук, праунук), али исто тако у нашем језику, поред посебних израза за блиско сродство, постоје могућности да се посебним речима изразе и сродства у даљим коленима. У српском језику постоје посебна означања сродства с мајчине и с очеве стране, као и посебни израз за означање сродства између порода браће и сестара, и то како међусобно тако и у односу на браћу и сестре.

Није ово настало случајно или само зато што је живљење у породичним задругама тражило разликовање у степенима сродства. И сама породична задруга у нашем народу плод је духовнога схватања о сродству, па из тога истога извора потичу и називи сродства.

Да је свему овоме праизвор посебан дух и његова самосвојна схватања живота и света, сведоче и неки обичаји наши којих

нема, колико је мени познато, ни у једном другом народу. Детињци, оцеви и материце су празници настали само у српском народу, као и Слава. Док прва три празника пред Божић симболизују крвне везе непосредних покољења са родитељима, дотле Слава везује поворке из најдавније прошлости са садашњошћу, а и са будућим покољењима која ће на исти дан палити славску свећу.

Можемо се упињати колико год хоћемо да тражимо изворе томе у неким материјалним односима или у неким прастарим веровањима или обичајима, не можемо ипак да одрекнемо да, како год то тумачили, порекло тих обичаја, веровања и односа, кад заронимо најдубље колико можемо, морамо утврдити да потичу из посебнога схватања света и живота. У основи је дух који ствара гледање на свет. По духу се народи разликују, духом су народи слични. Култ сродства је духовна особина српскога народа којом се он одликује међу другим народима. Сви народи познају сродство, али сваки о њему има своја посебна схватања. Из изложенога потиче јасно то својеврсно схватање српскога динарскога човека. Наша народна заједница почива на својеврсном духовном схватању крви и крвне везе, а о томе имамо несумњиве доказе и у српском језику као вековном споменику нашем.

Израз тих посебних духовних схватања су и лична имена. Има међународних личних имена, календарских или имена знаменитих људи и владара. Али има и посебних, чисто народних. Народ их је створио у вековима. То стварање имена није било, као ни све остало, нешто случајно. Име је требало да значи нешто, да симболизује нешто. Њиме су родитељи опредељивали своје детету некакву сврху у животу, предодређивали или претсказивали, можда и гатали будућност детету.

У образовању личних имена неки народи се служе именима животиња, биља и других предмета из околине у којој човек живи. У нас је само вук у основи личних имена, ни једна друга животиња није се удостојила да човек носи њено име. Али и вук се поуздано узима не буквално већ само као симбол, било да дете буде здраво као вук, да се одржи и очува, или да буде јако и срчано као вук. Није дакле из култа према тој животињи, као што је то у неких народа, већ симболично.

Имена наша народна потичу понајвише од духовних појмова. Тако сам набројао у Вуковом речнику десет мушких и три женска имена са Богом у основи. Жив у основи носе шест мушких и два женска имена; љубав имају у својој основи девет мушких и три женска имена; драг чини основу за петнаест мушких и четири женска имена. Мио је у основи тридесет и четири мушка и четрнаест женских имена. Нарочито је карактеристично старо име Миобрат. Дobar је у основи осам мушких и два женска имена. С именицом мир почињу пет мушких и два женска имена. Рад у смислу драг чини основу за двадесет осам мушких и четири женска имена, а рад у смислу посла је у основи четири мушка и два женска имена. Рај имају у основи седам мушких и два женска имена. Свет је у основи четири мушка имена, а слава у три мушка и три женска имена. Срећа је у основи пет мушких имена. Стамен (чврст, поуздан) носе у основи једно мушко и два женска имена, а стан (од глагола стати, да стане или да остане) имају пет мушких и пет женских имена. Не помињем женска имена изведена од мушких променом завршетка речи на женски род. Осим тога има много имена која се свршавају са мир (23) или слав (слава). Овде се могу поменути имена Славољуб, Славко, Славна, Славица, затим Правоје, Правдољуб, Правда, Слободан, Слободанка.

И имена су наговештај духовних стремљења. У прва времена она су несумњиво имала извор поглавито у духовним тежњама родитеља да одреде судбину, циљ, положај детету у животу.

Из наших имена која су сва врло стара порекла види се да наши стари нису желели да им дете буде моћно као лав, или лукаво као лисица, већ драго, мило, љубавно, срећно, радо, славно, мирно, праведно, слободно итд., а то је несумњиво израз њихових погледа на свет и живот.

У старих Словена су нарочито честа била имена која се свршавају на мир. У историји Срба од Ковачевића и Јовановића набројао сам 14 таквих имена (Татимир, Ратимир, Властимир, Владимир, Мутимир, Стројимир, Трпимир, Клонимир, Момир, Хвалимир, Туђемир, Прелимир, Драгомир, Добримир).

Даље су честа имена на слав (Мојслав, Вишеслав, Мислав, Прибислав, Рагислав, Радослав, Томислав, Часлав). Врло вероватно да су данашња имена на сав пореклом од ових имена са завршетком на слав, па се у обичном говору изгубило л.

Али занимљива су имена са другим значењем. Она обично значе неке духовне тежње. Тако су постојала имена Радогост и Пирогост, поуздано као оодјек психоетничке особине старих Словена да су били гостољубиви. Прешвала, Бран такође могу бити симболична за жеље родитеља што додељују као најзначајније својој деци у животу. Али симболично значење могу имати и имена: Драгомуж, Гојник, Домагој, Просигој и Крајина.

Уопште можемо рећи да су стари Срби и Словени из којих су Срби постали још врло рано, из дубина своје мистичне душе, неговали симболичност што се огледа у првом реду у именима. Сва имена која смо навели имају чисто симболично значење, а то је већ значајан доказ својеврсне, самоникле и самосвојне културе наших старих. Јер у многих народа су имена људи, нарочито старинска, обично позајмљена из материјалног света, као што су називи животиња, биљака, али и неживих предмета из природе. У нашој старини то не налазимо, бар у заосталим именима, а нема их ни у садашњости, већ имена поглавито потичу из чисто духовних схватања.

У презименима је ствар друкчија само толико што се нешто више образују од материјалних предмета, нарочито воде порекло од животиња, биљака па и неживих ствари, даље има доста презимена која воде порекло од занимања.

Али презиме је доцнијег порекла од имена. Изгледа да је до ових презимена дошло од надимака који се често преносе и с колена на колена. Некипут презимена постају и од места, занимања и разних других предмета и радњи, али су понајвише изведена од имена.

У вези са култивисањем сродства српски народ је нарочито неговао породични живот и породични дом. О томе сведоче и многи изрази у српском језику који нам означају појмове те врсте. У старих Срба називи двор, дом, кућа служили су за ознаку стана породице. Око двора је двориште. У кући су избе, одаје, а доцније, од Турака примљене, собе. Култура породичног живота је и хигијенски била значајна. За спавање су употребљавали потпуно одељене зграде које су звали клијет, станина, хижина, кућер, а доцније вајати, ајати, хајати. Оне су служиле само за преноћиште и чување одећа и рубља. Под зградом је био и подрум. За оставу је служила клијет или филер, а називан је и кућер. У

дворишту је био млекар, млечар, за чување млека и бела смока, житница, амбари за жито, стаје за стоку. За једење у кући је постојала трпезарија, а изгледа да је било и посебних зграда које су служиле само да се у њима једе а звале су се кућерак, ћилер. Јело се кувало у кући, куини, кухарици, кужини. За спавање је служила постеља, кревет, одар, ложница. За јело, трпеза, сто, синија. Седело се на столицама, сточићима, шкољевима. Скриња (шкриња), ковчег, сандук служили су за оставу ствари, али и ормани, долапи.

У породици је био глава кућни старешина. Он је био, као глава породице, домаћин, а као господар имања газда. За добра домаћина се говори: кућаник, кућник, а добра домаћица је била кућаница, кућница. Висина култа куће се види и по називу кућић за ознаку човека од добре куће, племића, оцаковића, коленовића.

Економисање је означио српски језик као газдовање, а одржавање реда у кући кућење. Домаћинство је било појам за целокупно старање о породици и имању, а газдинство и газдовање је означавало привреду у домаћинству.

Важна етничка особина српскога народа, можда чак и основна материјална особина која потиче из посебна духа српскога народа, јесте земљорадничка култура. Не знамо из историског доба српскога народа да ли је име номадско, сточарско доба у своме етничком детињству. Видимо га на првом кораку као земљорадника са свима облицима пољопривреде.

Најважнији споменик о томе културном стању српскога народа из давнина пружа нам такође српски језик.

Он садржи обележја и називе за све облике пољопривреде. Србин је још из давнина знао и за њиве, и за вртове, и за воћњаке, и за ливаде, и за пашњаке; винограде су наши стари почели обрађивати, по свој прилици, тек доласком на Балканско полуострво. У земљорадњи сва жита и усевни носе наша имена позната из давнина. Све радње које се и данас обављају у тежачком пољском раду имају такође наше називе (угарити, орати, влачити (дрљати), копати, сејати, садити, прашити, окопавати, плевити, жети, врћи, крунити (комити, рунити), косити, денути, пластити, наврнути (калемити, процепити, пресадити), брати, млатити, кресати, резати, требити итд.). Исто тако за све алате и справе које су му служиле за рад постоје чиста наша имена.

У сточарству, у српском језику постоје, поред наших имена домаћих животиња, и посебна означања за парење за сваку врсту тих животиња, као и за доношење младих на свет. Свака врста домаћих животиња има посебан назив за младунчад. То не постоји у другим језицима, па ће и ово бити израз духовних схватања и погледа српскога човека. Та имена и називи нису постали случајно. већ су плод посматрања оквира живота и посебна схватања о домаћим животињама. И у пчеларству и живинарству видимо исто.

Не могу да се упуштам у обиље назива, израза, термина и речи који означају велику развијеност српске пољопривредне културе. Није ми ни намера да ову ствар у појединостима расправљам, тек само да укажем на самоврсност и самосвојност нашег духовног живота, из којег и потичу ови изрази као материјални облици његове стваралачке снаге.

Стваралачка снага српскога народа је самосвојна, а све што смо досада изнели указује на други самосвојни принцип српског духа. То начело је домаћинство. Од векова српски народ, као духовно начело из кога потиче његово гледиште на свет, има домаћинство. О домаћинству имају своја схватања и други народи, али у српском народу је то гледање на свет. Бог је васељени домаћин, краљ у држави домаћин, старешина породице у дому домаћин. Нема ни једне заједнице без домаћина, или друкчије: заједница без домаћина није заједница, по овом схватању духовном. Српски језик је врло богат доказима о посебним и самосвојним погледима на свет српскога човека. Ми смо у овом чланку изнели само понекоје такве споменике. Истраживање у овоме правцу даће несумњиво врло богат доказни материјал.

Домаћинско схватање Бога већ истиче из многобројних посебних израза којима се српски човек изражава о Богу, али и најпотпуније савршенство у врлинама српски језик везује с Богом (богоугодан, боголепни, богохвални, богочастан, богоносан итд.). И богат и убог, богац, богаљ имају у својој основи Бог, као богорадити (просити), богмати се (свечано изјавити), божити (назвати Бога).

То схватање Бога нераздвојнога од живота још боље се види у пословицама. Од 7800 пословица које је Вук објавио први пут 1835 год., око 400 помињу непосредно Бога и име Божје.

Потпуности ради, јер нам је задатак само да говоримо о језику, само да поменемо обичаје Срба, везане с Богом. Ниједан посао не почиње и не свршава Србин без овога имена. То се изражава и у народној песми. Напоре људи треба да улажу, тешкоће су за то да их људи савлађују. Али нема те људске снаге која може напорима успети и тешкоће савладати ако нема јаче и више помоћи. То несумњиво говори велики број обичаја. Рећи ће се: то су заблуде и празноверице. А нама изгледа да је велика заблуда мислити да народни живот израста само из рационалног и из ових оскудних знања наших, ма колико да су она огромна.

Ни најмање ми није била намера да исцрпем сва посматрања нашег језика с овог гледишта већ само да потстакнем позваније на тај посао. Нисам намерно узео у разматрање стогодишње развијање нашег језика већ сам се ограничио само на оно што је Вук Караџић прикупио у своме Речнику (прво издање 1818 год.). Речник је изванредан прилог баш за оваква проучавања нашег језика, јер је он прикупио речи нашег народа, заостале од старина, он је пре обнове наше културне историје средио оно, иако не потпуно, што је живело дотада и што је настало и развило се у ранијим вековима.

Још старији су помени нашега језика у списима наших старих животописаца и летописаца који нам се сачуваше, Богу хвала, и до наших дана, да нам сведоче о духу наших старих и сродности нашој духовној с вековима и покољењима.

У општој обнови треба бити свеобухватан. Та обнова треба да се протегне на сва поља и на све гране живота, а нарочито на духовни живот и његова стварања. Она мора да обухвати и језик и да све изворе његове оживотвори, да би што јаче и што живље постројале наша самодуховност и својеврсност тога само-својнога вековима живог духа.

У језику се налазе вековне наслаге духовнога стварања и делања. У говорном језику се многе изражајности изгубе, врло често мењају смисао. Језик је жив и динамичан, као што је и дух стално покретљив. Али тек целокупност језика је израз духовног стварања и динамике народнога духа. Зато је потребно ту вековну духовну ризницу чувати и обнављати, не смеју се извори загатити и уставити, јер се тако штети самодуховност расе и народа.

Језичари наши позвани су да пазе на ове изворе, да их чисте од муља и загађења, да их хватају и упућују њихове токове у жив народ. За тај посао нисам позван, али језику и изражајности у речима извор је у духу. Реч је постала у духу. Језици су обележје духа. Ми знамо о извесним материјалним збивањима у нашем организму. Али је поуздано да се и у духу обављају нека збивања у стварању његових израза и речи. Психологија нам понешто објашњава, али језичари нам још нису објаснили постанак речи. Свакако да су Индоевропљани некада у давној давнини чинили заједницу и имали исти језик. А доцније духовно су се диференцирали, па су и језици постојали као изражајност духовних стварања.

Не мислим ја да то могу објаснити, не држим ни да сам се приближио томе, али данас је потребније него икада да се и наука позабави овим питањима, јер опасности су од занемаривања ових питања и сувише очигледне и сувише велике баш за даље развиће човекова духовног стварања. Тежи се да се човечанство баци у казан и да се кува, док од њега не постане папазјанија без икаквих вековних одлика које су и омогућиле стварање васколике просвећености и уљућености човечанства.

Међутим, све чиме се човечанство поноси у своје вековном мучном уздицању — све је то потицало само из једнога извора: из духа и духовнога стваралачкога живота. А баш у томе су различити народи на разне начине обдарени. Може ли бити, без штете за општи напредак, то кување свих народа и претопљавање у безобличну интернационалну гомилу напредно, опште корисно, може ли омогућити даљи несметан развој стваралачких снага?

То је питање које треба да постави себи сваки народ. То питање постављамо и ми овим покушајем нашој интелигенцији. Имамо и експерименте у овом правцу и резултате тих огледа толико речите и толико очигледне да је одговор само један: Народи могу дати највећу меру човечанству, они могу одговорити своје опредељењу само под једним јединим условом: да дају из себе, да стварају из свога самосвојног и својесврсног духа, да уреде свој живот по тим изворима, да би зајемчили вечност и несметан развитак своје духовног стварању, па с тим и своје прилоге општечовечанској култури.

Стев. З. Иванић

САТИРА БЕОГРАДСКЕ ЧАРШИЈЕ

За Владимира Велмара-Јанковића завршетак тражења адекватне драмске форме и уметничког израза са темама из нашег домаћег амбијента претставља *Дневна вест*, драма у осам слика, награђена наградом краља Александра, приказана први пут у Народном позоришту у Сарајеву 1939, објављена у засебној књизи 1941. По техничкој структури драме осећа се утицај дугог пређеног пута у пишчеву духовном развоју и уметничком усавршавању. Ма да је сама основна психолошка конструкција драме присно везана за један трагичан интимни догађај, тематика *Дневне вести* претставља широко захваћен и необично сложен пресек нашег савременог друштва на раскрсници на којој се патријархални Србин претвара у модерног грађанина. У овој драми су обухваћени разноврсни идеолошки, морални, национално-политички и социјално-економски сукоби који се одигравају у једној нашој грађанској породици.

Дневна вест је права београдска драма, можда прва модерна београдска драма, оштра и немилосрдна сатира београдске чаршије, али сатира високога ранга, сатира која стоји високо изнад памфлета и карикатуре. Својим оштрим али праведним сатиричарским бичем, Велмар-Јанковић шиба све оне које треба шибати, од највиших до најнижих, без обзира на каквом се положају они налазили и каквим утицајем располагали. Он ту даје социолошки пресек и психолошки пресек Београда у свима његовим видовима и манифестацијама и то са истинољубивошћу научника и уметничком снагом писца-ствараоца.

Ни у једној нашој савременој драми није тако социолошки веродостојно оцртана борба између старог, патријархалног Београда, васпитаног у праотачким врлинама и традиционалном српском моралу, и новог, модерног Београда, огрезлог у материја-

лизму. Као што је Ј. Ст. Поповић (Београд некад и сад) дао два лика српске престонице и српскога друштва тадашњег времена, тако је овде Велмар-Јанковић дао два лика савременог Београда: оног честитог, дубоко националног и истински човечног Београда, оличеног код нас у нашем грађанском сталежу и у нашој народној интелигенцији, с једне стране, и оног другог, „модерног“ Београда, оличеног у њифтинској, цинцарској и јеврејској чаршији, крупној индустрији и банкократији. Писац је далеко од тога да постави драму са тезом у којој би се — одвојени и превучени сваки својом бојом — међу собом борили: један патријархални, а други скоројевићски Београд, као на некој арени, под различитим амблемима. Ми, додуше, можемо да одвојимо та два Београда у овој драми, али би то био више посао анализе; међутим, писац је, руковођен својим уметничким инстинктом, дао личности људи, нимало типизирани, које би, у сукобу идејног или стварног живота, претстављале клишетом ограђене таборе. Писац је нашу патријархалну средину дао у једном пресеку наше декаденције и борбе за враћање на саму себе, док је истовремено дао нашу дошљачку и скоројевићску средину у „успону“ ка успеху, у њеном смислу те речи.

Драги Мишић, инспектор у пензији, храбар ратник и честит човек, али скрхан непризнавањем, немаштином и меницама; Милорад, његов син, свршен филозоф, поштен и способан младић, али присталица левичарских идеја, због чега не може да добије државну службу и да постане свој човек и отац породице; Олга, његова кћи, идеална млада девојка, али недовољно обазрива и неискусна у животу која одбија да пође за честитог и несебичног Властимира, Милорадова пријатеља, који је искрено и несебично воли, само зато што се лудо заљубљује у једног младог бонвивана и скоројевића, Мишела Станковића, власника фабрика, седника аутомобила и вила на Дедињу, искусног заводника наивних младих девојака које верују у његова гласкава обећања и слаткоречиве фразе, да затим буду грубо обмануте, искоришћене и цинички одбачене, — то би, уз Мишелове родитеље, били главни актери ове драме.

Претставник патријархалног Београда, Драги Мишић, покушава у самоодбрани да одржи морал свога рада и снагу својих идеала. Он то чини са дубоком вером у вечите националне и

човечанске вредности, али са резигнацијом човека на кога се сручила многа неправда, као што се то, после рата, десило са многима од оних који су у ратовима били најбољи. Оно што Мишића најболније тишти и слама, то је горко сазнање да се рушење старог реда обавља и у самој његовој породици. Стари ред оличен је у његовој кћери. Као Старин у Малени, у драми *Робови*, тако овде, у *Дневној вести*, отац, ратник, гледа у Олги остварење најбољег себе и својих идеала. Практична тежња мајке да што боље уда своју кћер, доводи до неизбежног рушења старог реда. Олга није смела да саопшти своје строга оцу да се верила за човека за којег је унапред знала да неће одговорати његовим мерилима и схватањима. Стога је то саопштила прво мајци која је одмах одобрила њен избор и обећала јој да ће приволети оца за родитељски благослов. Мишићка је затекла Мишића самог, замишљеног, утонулог у своје материјалне бриге и невоље. Она почиње да плаче и кроз сузе саопштава да им се кћи верила. Отац је изненађен, не може да дође к себи од чуда када дознаје да то није Власта, Милорадов интимни пријатељ из детињства, красан младић који је свакодневно долазио њиховој кући, него неко сасвим други. Између мужа и жене води се овај разговор:

Мишић: Кад сте то брже без мене? И ко је тај кад није Власта? Ја сам увек мислио да се њих двоје воле. Знаш, Власта је диван младић. Има добре куће, паметан, увек ми се чинио да је воли искрено. Ко је тај други?

Мишићка: Мишел Станковић.

Мишић: Кога Станковића?

Мишићка: Рафаила Станковића.

Мишић: Рафаила Станковића син? Моју ћерку?... Јеси ли ти при себи? Па знаш ли ти ко је Рафаило Станковић? Знаш ли да га на зборовима помињемо као коруптивног типа? Па знаш ли ти да је тај човек због најмрачније афере морао да напусти државну службу? Знаш ли да је и своје службенице напаствовао? Знаш ли да његова афера, откако је Ранчић опет у министарству, поново оживљава, да ће пред суд... У такву кућу да дам Олгу? То да ми постану пријатељи? Избиј то из главе!

Мишићка: Не можеш сад због очевих неисправности да младог човека оптужујеш.

Мишић: Не пада ивер далеко од класе. У кући што се удише, од детињства, то чини човека...

Иако и муж и жена потичу из грађанског сталежа, између њих постоји битна разлика. Инсистирајући да муж благослови брак, жена му стално понавља да Мишел има „своју фабрику”. Мужа то нервира: „Остави се фабрике и пара. Теби је увек то било главно”. Док Мишићка жели кћери да има аутомобил, кућу, хаљине — дотле Мишић истиче: „Заслужује она много више. Заслужује правог човека, бољег човека...” Напоследку, мати позива кћер да сама каже. Улази Олга. Отац је нежно пита: „Олга, сине, да није то са тим младим Станковићем заблуда?” Кћи му одговара да није. Отац је поново пита: „По души си га изабрала? Право у лице да ми гледаш.” Олга, право у лице: „Да, тата. По души и срцу.” Мишић не може да дође к себи од чуђења и почиње да се осећа туђ и сам у својој сопственој кући: „И све већа самоћа.”

Трећа слика носи ироничан наслов: *Гарсоњера или школа за девојке*. Писац је ову „школу” овако окарактерисао: „Мала одвојена вила младог Мишела Станковића лежи подаље од главне родитељске зграде Станковићевих, на огромном дубоком земљишту, које је, на велико чудо својих пријатеља, купио једног дана Рафаило Станковић, дотада само виши чиновник једног привредног министарства. Дискретно увучена међу дрвеће, у парку, вила Мишела Станковића необично је погодна за несметан момачки живот, и заиста и чувена баш по томе међу младим монденим светом.” У ову оригиналну „школу” долази покаткад Мишелова мати, да од послужитеља Петка, простог сељака али честитог човека, дозна шта се „догађа”. Петко „реферише” Станковићки о најновијим Мишеловим љубавним авантурама, али га она прекида:

Станковићка: Ћути, гаде један. Ти бар имаш децу, ти знаш шта је то, па pazi на њега. Видиш да ће којекакве да га развуку.

Петко: Што сте се толико забринули, де? Зар му је ово прва? Ви му увек говорите да не треба да се веже ни за једну, јер су и онако све његове.

Станковићка: И јесу. Један Мишел Станковић може сваку да има.

Петко: Но ето!

Станковићка: Ама нисам га чувала, да се сад веже с некаквом Олгом, Мишићевом, разумеш ли ти, човече?

Петко: Боже, говорите као да свога сина не знате. Проћи ће то за месец дана, као и све друго.

Станковићка одлази. После извесног времена, долазе Мишел и Олга. Дуги и празни разговори који откривају наивност и идеалну заљубљеност честите младе девојке, с једне стране, и удешено понашање, искусне трикове који „пале”, слаткоречиву љубазност и унапред на ефекат срачунато ласкање вештог заводника и препреденог бонвивана, с друге стране. На Олгино питање: „Колико их је било пре мене овде?” — Мишел перфидно одговара: „Зашто то питаш? Било их је. Али немој да ме сећаш на прошлост. Младићске лудости. Све на површини. Ни једну нисам волео. Друго су оне, а друго си ти”.

Вечити сукоб између старих и нових нараштаја, између родитеља и деце, између оних који су били и оних који долазе, дат је у слици *Поколења између себе*. Писац има истанчано осећање за сукобе генерација, за борбу идеја, за контрасте у менталитетима и схватањима, за њихово психолошко, интелектуално и емоционално супротстављање и уметничко сенчење и уобличавање. Породица Мишића била је раније једна интимна заједница, истоветних осећања и мисли, заједничких циљева и стремљења. Међутим, настаје преокрет. Оцртавајући настале сукобе између родитеља и деце, писац третира догађаје интроспективно, са унутрашњим сагледањима. Ту није дат само индивидуалан сукоб у једној одређеној српској грађанској породици. Ту је социолошки осветљен један много шири, општији проблем нашег модерног друштва: проблем наше грађанске породице на раскрсницама. Главни јунак драме није стари Мишић — како то, на први поглед, можда, изгледа — него његов син, Милорад, револуционар, свестан своје вредности, али одбачен од друштва, дубоко убеђен да је средина крива што не може да изрази себе и да оствари своје идеале. Између старог и младога Мишића, оца и сина, лежи дубок јаз и отац са пуно горчине пребацује сину:

Мишић: ... А ви, ви који иза нас долазите, нити имате у шта да верујете, нити кога да волите. Ви само рушите! Ви само мрзите! Зар је то нешто?

Милорад: То ти не можеш да разумеш.

Мишић: Ми смо имали домовину. Ишли смо за њу у смрт.

Милорад: Ишли сте за то што су јачи хтели тако.

Мишић: Јачи од нас били су само наша идеја и наша спремност на жртву. То ти не можеш да схватиш.

Милорад: То је прошло.

Мишић: Ми смо имали Бога, домовину, жену, децу, позив свој. Ми смо имали своје скромне, али мушке одговоре на све. Без књига, без туђих идеја. Одговор с којим је народ срастао, а ми срасли с народом. Знали смо и зашто живимо и зашто идемо у смрт.

Стари Мишић не може да разуме револуционарство свога сина и његове генерације. Дубоко конзервативан, стари ратник не може да се одрекне свога старог реда и неће да поверује да и у стремљењима нове генерације има нечега позитивног и стваралачког. Са болом и горчином у души, стари Мишић пребацује своме сину и његовом нараштају: „Ви сте само незадовољни. И све хоћете од нас. Готово. На длану. На тањиру. Ми смо криви, што вам нисмо у наследство оставили рај. А немате довољно храбрости да запнете, да баците од себе туђу мудрост, да се за друге жртвујете, да градите лепшу домовину. Све док у срцима не будете носили лепшу домовину, вашу и по гресима и по радостима, догле нећете знати ни зашто живите, ни зашто умирате.”

Ова горка пребацивања изазивају разумљиву реакцију. Долази до крупних речи и тешких оптужби. У једном тренутку отац назива младе револуционаре превратницима и себичњацима, рушиоцима и мрзиоцима. Са висине свога искуства, стари ратник тражи дела уместо речи:

Мишић: Ех, кад ће већ доћи време да се и за вас направи разлика између фраза и речи? Волео бих да вас видим на делу. И тебе и твоје.

Милорад: Видећеш нас.

Мишић: На фронту. Да ли би у име идеја били војници или дезертери?

Милорад: Ја се одавна осећам на фронту. И само је страшно што ти не осећаш исто. Да је срећа, били бисмо заједно, Ти, кога је ово друштво избацило, јер си свој и поштен, и ја, кога оно неће јер можда... можда ипак у основи нисам, заједно са својим друговима, далеко од онога за што сте и ви хтели да погинете. Нисмо можда толико далеко од вас који се још до данас нисте демобилисали... То што осећам да си и ти од тих, одржало ме до данас у твојој кући... А ви то не разумете. Криви сте! Криви сте, јер се не буните с нама, него пуштате да и вас блато дави! Не разумете нас. Зашто? Кажи ми, зашто?

Питање остаје без одговора. Као и толика друга питања, крупна и значајна, тешка и судбоносна, питања која су лебдела

на уснама толиких наших људи, питања која су остала без — одговора! Јер наше разлабављено и померено друштво није давало на њих свој одговор из инстинкта народне заједнице, због које су многи наши појединци остали дезоријентисани и с једне и с друге стране рампе. Једна страшна дезоријентација, један велики неспоразум између генерација заразио је кобно наше друштво после рата. У овом дијалогу између Мишића и Милорада пробија се свуда својим таласањем тај тешки неспоразум који ће у најважнијим етичким питањима једнога друштва онемогућити да отац и син буду стварно на једном фронту. На другим местима није дошло ни до овог питања, које Милорад, у свом болу, поставља оцу и којим се само потврђује, у једној поенти, пуној трагике, велико размимоилажење између поколења.

Писац ниже слику за сликом, једну живљу од друге, једну интересантнију и психолошки боље мотивисану од друге, са присним оживљавањем атмосфере приказиваних средина и проницљивим карактеристикама личности. Нова слика (*Друга обала*) преноси нас на Дедиње: „И у вили Рафаила Станковића, на Дедињу, тој кући којој су по страном узору дали складни изглед, и увукли је интимно у насмејани парк, да служи као потстрек неким тихим и отменим мислима, што наилазе под старост, — и у тој вили могу да се десе крупне ствари, и да се доносе одлуке о судбинама. У једном салону, који је сав по укусима из разних ревија о унутрашњој архитектури удешен и дотеран, воде се неки убрзани разговори који имају, и по гласним и по душевним жицама, дебљу резонанцију од жица којима су ћилимови и свида у салону рађени”. Главни проблем породичне сцене између мужа и жене лежи у Мишеловој женидби. Ранија Мишелова љубазница, Евица, с којом је имао и ванбрачно дете, озбиљно прети да ће убити свога заводника на сам дан његовог венчања. Евичини рођаци прете да ће објавити брошуру са документима о аферама и скандалима Рафаила Станковића. Да не би дошло до јавне бруке треба осујетити или бар одложити већ заказано венчање Мишела и Олге. Служећи се недопуштеним средствима, не пре-зајући ни од најружнијих подметања и лажи, инсинуација и клевета, Станковићка успева да сломи отпор свога сина и да га убеди да је и у његовом личном и у општем породичном интересу да одложи заказано венчање.

Станковићка се креће суверено у својој атмосфери егоизма и спекулативног посматрања ствари. У тој атмосфери бесвесног цинизма и природне аморалности, био је однегован — можда не толико крив сам по себи — и Мишел Станковић, по материној замисли предестиниран за брак са француском индустријом и свима перспективама које би такав брак донео, а не за брак са безначајном Олгом Мишићевом, ћерком једног декласираног и „романтичног“ пензионера.

Сањати... сањати... Нова слика у драми: „Калемегдан, београдски парк, место широких видика, место питома и душевно, погодно да се сачекају жеље среће. И болови се ту слегну, изгубе своју оштрину. Па ипак, као што ће се видети, рађа се понекад и ту језа за јадно човечије срце.” Једна од најзубодљивијих сцена у драми свакако је сусрет између Евице и Олге, бивше и садашње љубазнице Мишела Станковића. Евица, иако огорчена и озлојеђена, одбачена и увређена, хоће да отвори очи најновијој жртви бескрупулозног заводника:

Евица: Ја вас не мрзим, Олга Мишићева, иако сте ви дошли на моје место. Не, Ја вас не мрзим, јер он мене није оставио због вас него због тога што уопште мисли да може да се нашали са сваком. Да се наруга са свачијим животом. Шта знам ја! Он није можда ни крив, јер уопште нема осећања одговорности, он је површан, лакомислен и слаб, да слабић, али у исто време и себичан, страховито! Страховито, то ја знам, зато мисли да може са сваком да се нашали. Не знам шта ће с вама да учини, али са мном се неће нашалити. То је свршено!

Олга покушава да је убеди да је њен случај сасвим друге врсте, да се њих двоје истински воле и да ће се кроз који дан венчати. Евица је уверена да то неће бити. Између њих две води се овај значајан разговор:

Евица: А код вас је друго нешто?

Олга: Да, друго. Сасвим друго.

Евица: Можда код вас, на несрећу и јесте, али код њега није. Он не може да се промени. Он је према свакој исти.

Олга: Ви сад у мржњи говорите.

Евица: Према свакој исти, ја вам кажем. И према вама као и према мени, као и према свакој другој. То је код њега техника. Хахаха! Техника лажи и мале ситне обмане. А ви мислите да је друго нешто! Велика љубав!

Олга: Изгледа ми да ми узалудно разговарамо.

Евица: Само не сувише поносито, Олга Мишићева, само не сувише поносито!

Евица, затим прича Олги целу своју трагедију, са свима значајним појединостима, од почетка Мишелове „велике љубави” па све до жалосног краја и њеног горког разочарења. Док Евица прича Олга постаје све блеђа, све нервознија. Погођена, она ћути и гледа Евицу разрогачених очију. Све јој се чинило тако слично, скоро исто, чак и речи, и фразе и ситуације. Уколико Евица даље прича, Олга све дубље ћути. При крају Евичине болне историје, Олга је сасвим бледа и збуњена. У њеним великим очима гаси се сјај од неке страшне унутрашње грозе. Наједанпут, без речи, Олга се окреће и полази.

Најуспелија сцена у драми свакако је она између Милорада Мишића и његове веренице Раде. Њих двоје се већ дуго воле, правом, искреном, несебичном љубављу, али не могу да се узму зато што Милорад никако не добија службу. Ова сцена такође се одиграва на Калемегдану, одмах иза сцене између Олге и Евице. Не само као потпун контраст него и као читава једна филозофија живота, ова сцена делује дубоко импресивно:

Милорад: Ти мене сажаљеваш, неку жену старатељку изиграваш. Прашташ ми моју грубост, хладноћу, егоизам — и задужујеш ме. Нагоним ме да мислим на тебе, да те узимам као једино уточиште у животу. Да видим да ме ти једина разумеш, да видим да ме други неће, да видим да сам као неки изопштени.

Рада: Доћиће све то. Твој је живот љубав а не тај инат и посува. Ти имаш срца, Миле, теби је мржња терет.

Милорад: Можда су твоје сиренске речи и понешто истинске. Али ја сам у кругу из кога се мора изаћи. И ја ћу из њега изаћи наједанпут, једним ударом. Видећеш. Овако се више не може.

Рада: Отићи ћеш?

Милорад: Можда.

Рада: И нећеш мене повести са собом?

Милорад: Не.

Рада: Онда ћу чекати да се вратиш.

Милорад: Не верујем.

Рада: Твоја несрећа што не верујеш. Не верујеш да бих с тобом била срећна?

Милорад: Ништа више не верујем, ништа више, никоме... Ја нисам луд као та моја сестра која верује. Зато је сад тако бледа.

Рада: Милораде! Хоћеш ли ме повести са собом?

Милорад: Куда?

Рада: Куд год будеш ти ишао...

Милорад: Зашто је наша љубав тако горка?

Рада: Ево ти моје усне, заборави све... Све...

Милорад: (Љуби је и глади по коси). (На Калемегдану сунце.)

Милорад је у овоме сукобу са друштвом око себе стекао тешку горчину и та горчина прелива се и преко целог његова односа са вереницом Радом; он је изгнаник у томе друштву и он ником више ништа не верује, па не би хтео да верује ни том женском сиренском гласу који чује у шапату поред себе. Његово огорчење против друштва прелива се у горчину према жени коју воли и чини га према њој резервисаним; ма да љубав пробија из њега, он не може да се ослободи те горчине.

Нова слика: *Одби се бисер-грana...* На једном судбоносном раскршћу поново се налазе отац и син. Терка одлази — син се враћа. Од драме постаје трагедија. Син, у разговору са оцем о Олгином случају, подиже страшну оптужбу против рођене мајке: „Па то је све њен рачун. Назови како хоћеш, рачун или завет, освета, заклетва. Зар је ниси толико пута слушао, кад си петљао са кућом и другим неприликама, твојим немогућним за овај свет плановима, како у рефрену понавља: моје дете неће се удати за слепца. Моје дете се неће удати за слепца. То значи — боље све друго, и срамота, и пораз твој, твога морала, пораз целог тебе и свега онога што ти претстављаш... само не без пара.” Отац увиђа да син има право, али му је тешко да то одмах отворено призна. Готово неосетно, скоро потсвесно, нестаје непремостивог јаза између оца и сина који је годинама постојао и бивао све дубљи. Стварају се такорећи два табора: на једној страни отац и син, на другој мати и кћи. Наилази Олга. Поновно долази до оштрих речи и сукоба. Између брата и сестре, између оца и кћери, избија отворен конфликт. Брат претсказује сестри шта је чека можда већ сутра: „И тебе ће он да баци на улицу, да те слаже и превари као Евицу и остале. Уосталом, зар те већ није преварио? Каква је разлика између тебе и Евице. Никаква! Кад си већ толико његова да натраг не можеш...” На те речи, које су је погодиле у најосетљивије место, Олга се још више нервира: „Онда је добро што ћу свега још један дан бити у овој кући. Ту нема више живота за мене.” Храбром и честитом Мило-

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

раду цепа се срце од бола и очаја: „Већ ју је унаказио! Већ није наша! Еј, како брзо прође то нешто што се некад звало Олга. Била је његова! Била је његова, оче, као и све друге. Еј, шта си ти то однеговао, где је тај твој ред? Рекох мало пре, Олга, да си лепо срце, да си неко, да си човек. А сад те питам, сестро некадашња, шта је то лепо срце, шта је то човек кад се све то тако лако може упрљати, тако лепо упрљати као што си ти упрљала?”

Олга, у страви, побегне у своју собу. Мало затим, улази Павле, шофер Мишела Станковића, са писмом, које треба да преда лично у руке Олги. Мати је зове, она излази нагло из своје собе, нервозно зграби писмо, па наједном застане, отвара га полагаано, чита, док је сви гледају. Кад је прочитала, не може да верује оном што је прочитала, чита још једанпут. Затим се затетура, па укочено стане. Отац је запита шта је. Олга погледа најпре свога оца, где види очекивање, па брата који подругљиво клима главом, и напослетку мајку која је сва престрашена. Једва се мало прибере и с муком процеди кроз зубе: „Једна сасвим обична Евица.” На шоферово питање, треба ли да чека, Олга испушта писмо из руку и рече: „Кажите само... да Олга Мишићева неће доћи...” Рекавши то Олга побеже у своју собу.

У Мишеловом писму, које је отац подигао са пода, стојало је између осталог: „Прете ми скандалом на венчању. И оцу прете нечувено. Морам одгодити. Најбоље је да отпутујем на кратко време док се ствари не доведу у ред. Дођи одмах да ти све објасним. Зашто се ниси јавила јуче? Неизмерно патим. Твој Мишел.” Ово писмо деловало је као гром из ведра неба на Олгину мајку, као непријатно изненађење на оца, али сина није ни најмање зачудило, јер је он добро познавао менталитет Мишела Станковића и унапред је предвиђао да ће до тога доћи. Између родитеља и сина води се овај разговор:

Мишићка: Сад да отпутује? То се не сме допустити! Драги, то не смемо допустити. Сви ће нам се смејати, да је зет побегао са венчања.

Мишић: Склони се сад. Раније је требало да припазиш. Склони се! (Окреће се Милораду) И шта они мисле, да ће се с Олгом и са свима нама поиграти? Па има она оца! И брата! Мора тај на венчање, ако га она воли... Шта мисле они, Милораде?

Миловад: Мисле да се чзвучу.

Мишић: Али не некажњено, сине. Не некажњено! Па јесам ли ја зато био у рову, да ми такви образ каљају? Јесам ли зато радио поштено, да се чак и они нашале са мном? Да отпутује док се ствари не доведу у ред? Па они не знају како се те ствари доводе у ред! Павле, одвешћете ме до Станковићевих:

Отац одлази, са истим аутом који је имао да одведе Олгу до Мишела, сам до Станковићевих, да се — уместо преварене и остављене кћери — он са њима објасни. У соби су остали мати и син. Син пребацује мајци да је она крива за Олгину трагедију:

Милорад: Ти ниси осетила да овим домом већ данима ходи једна бивша девојка место некадашње Олге? Ја сам то осетио по њеном погледу, ја сам то видео, ја који не морам на то да се осврћем. А ти ниси то осетила. Заслепно вас је све, опћинно, тај тип. Бивша девојка! Да. А сад ето и остављена девојка! Све упрљано, све упрљано.

Мишићка: Он се мора прекосутра венчати с њом. Он се мора венчати!

Милорад: Мора? Где то пише да мора? Видиш да бежи! Нашалио се човек с малом ћерком отераног господина инспектора. Шта је и ко је тај Мишић? Некакав бивши ратник! Не пали више! Некакав бивши инспектор? Значи — црв! Човек са заслугама! А какве су, молим, заслуге, ако нису изражене у акцијама, кућама дивидендама? Олга Мишићева? Као и свака друга.

Мати се још увек опире, још увек покушава да ублажи мучан утисак Мишеловог писма, још увек верује да ће све добро да се сврши и позива се на неке законе. То још више раздражује Милорада:

Милорад: Ха, то? Да тај закон има снаге, зар би он смео да ради и ово? Зар би смео да пише да се боји претњи и скандала? Каквог скандала? Каквог скандала се боји? Али да се боји, то је сигурно. Мислио сам да је разбојник, а оно је вајаа гадна кукавица. Да има тај твој закон, зар би он слао свог шофера по Олгу? У оваквим тренуцима? Да је воли, зар би јој тако писао? Зар му срце не налаже да дође сам овамо и да нам свима погледа у очи, да видимо да ли је заиста он с Олгом или је све једна најобичнија махинација, подвала, сплетка и лаж? Да дође овамо као човек. Али није то човек него себичњак, по рецепту свога оца...

Док се мати и син овако препиру, дотле Олга издржава страсовиту унутрашњу борбу са самом собом. Зар је она заслужила

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

да доживи такво ужасно разочарење? Зар је човек, којем је она тако бескрајно веровала, кога је толико волела и коме је дала целу себе, сада одједном овако грубо одбацује? Њу уништава, доводи до лудила и очајања, горко сазнање да је и она само слепо средство за његово уживање и сладострашће, само једна у низу његових многобројних љубавних авантура, обесних играрија и невиних жртава. Сада јој је тек пукло пред очима да је Евица била у праву када је покушавала да јој отвори очи и да јој открије истину о Мишелу. Али, сада је доцкан. Из њене собе чује се туп тресак. Мати лупа на врата, виче, преклиње Олгу да отвори. Све узалуд. Најзад притрчи Милорад, извали врата, собом се разлеже материн лудачки крик. Општа узбуна, алармира се лекар, доносе воду. Милорад излази с једном цедуљицом, на којој је писало: „Све упрљано, Милораде. Збогом.” Он отвара фијоку, вади из ње велики војнички револвер и полази на последњи обрачун, са речима: „Лудице, лепа моја лудице. Идем да однесем поруку ономе тамо.” И одлази, чврсто решен да сам казни заводника своје сестре.

Код Станковићевих затекао је Милорад свога оца где се објашњава са Станковићевима. Рафаило Станковић сипа на Мишићеве своју силну мржњу, Станковићка хистерично вришти, цичи и уједа као љута змија, а Мишел не уме да се снађе. Милорад нема ни воље ни времена за објашњавање са овим давно угашеним свестима. Без икаквог објашњења Милорад пали неколико метака, од којих се Мишел Станковић руши мртав на под, без речи. Има нечега дубоко трагичног и истински драматичног у последњем разговору између оца и сина:

Мишић: Милораде!

Милорад: Ипак смо се нацли. На истом фронту. (Показује на револвер). Добро је послужио и теби некада...

Мишић: Олга? Шта ће учинити Олга?

Милорад: Мала Олга ништа неће учинити. Она је своје учинила. Онако како си је ти научио. (Даје му цедуљицу Олгину и горко се смеши.)

То би била, у главним линијама, збијено изнесена садржина *Дневне вести*, једне од најзначајнијих драма савремене српске књижевности и једног од малобројних стандардних дела нашег модерног националног репертоара.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Осећајући да се друштво љуља у самим темељима ако се његова породица почне кварити, писац се, износећи опасности којима се српска породица нашла на поратној прекретници, позабавио најдубљом раном нашега друштва. Писац је изрекао горку истину о битним узроцима нашега моралнога пада који је проузроковао све остале кризе и, индиректно, све наше данашње несреће. И у овој својој драми Велмар-Јанковић је јасно показао да спас треба потражити у нама самима, јер без бољег човека не може бити ни бољег друштва, ни боље отаџбине.

Др Р. В. Ђисаловић

Б Е Л Е Ш К Е

ВАСПИТНА И НАСТАВНА ВРЕДНОСТ ПОЗОРИШТА С ЛУТКАМА У НИЖИМ РАЗРЕДИМА СРЕДЊИХ ШКОЛА

Користи позоришта с луткама као наставног и васпитног средства у настави матерњег језика у средњим школама третира Hanns Ott у најновијем броју немачког часописа »Die deutsche höhere Schule« (бр. 11—12 од 1943 год.) у чланку под насловом „Позориште с луткама у настави немачког језика у нижим разредима“. Овде ћемо изнети интересантније делове поменутог чланка:

„Васпитни план захтева да у настави немачког језика игра заузме извесно место. Код васпитавања за говор указује се на значај игре, нарочито код самосталног говора, вежби за усмено изражавање, позориште с луткама даје важне потстреке за стварање. Пошто ми данас васпитни рад изграђујемо на омладинској психологији, много већи простор него раније добија у школском плану наивно природна делатност, својствена омладини. Прелаз од родитељске куће ка школи, ако се ова схвата као даљи и нови облик у оквиру живота, не сме да буде радикалан и оштар; он мора да буде обележен преузимањем дотадашњих изражајних облика и формалних снага дечака. А међу њима је игра најснажнија воља за стварањем, сила која уводи дечака у његову околину и пушта да се сам изграђује. Овај инстинктивни рад и живот, који је још јако удаљен од објективне форме стварног школског рада доцнијих година испуњава се у субјективном. Одавде мора да се нађе пут ка раду, да би се обиље младалачких снага слило у форму, а не изопачило у сувишну машту или укочено учење. Ако тако схватимо игру као прикладно занимање за дечака у нижим разредима, онда ћемо разумети како школа и живот више не могу да буду супротности већ је једно део другог, да према томе игра спада у наставу, исто као што назив дечака укључује и назив ученика. Ово стално наглашавано јединство данас има општу важност. Овде ћемо га само још једном истаћи за позориште с луткама као за једну од многих врста.“

Као градиво узето је прво неколико позоришних игара које се могу наћи у добрим издањима. Али то не сме ни у ком случају да буде прави циљ: тек стварање сцена из животног круга дечака води циљу да ослободи и формира све снаге и дарове. На првом месту мора да стоји импровизација, да би се избегла шема. И у игри с луткама могу се из нагона

дечака за подражавањем неупоредиво стварати околина дечака, позиви изразитог обележја, догађаји погодне врсте. Многбројни призори из школског живота, породичног круга, свакидашњице уопште, драже на извођење. То доводи до тачног посматрања околине и владања њоме у осећању и језичном формирању, али поред тога и до стварања, до дела, до рада уопште. Овде лежи несвесни прелаз, мост ка подручју мисаонога, објективнога. Дечаци су тако стварали многбројне сцене код којих је најглавније било то да се вежба у дијалогу. Обично је дат оквир, почетак одређен једном реченицом, и већ се развијала жива, весела игра. Ова је пре свега постајала потстицај за доцније самостално писање комада, у неку руку конкретно приказивање градива иначе датог апстрактно. Врло су се лако могли играти призори из живота на тргу, из саобраћаја на железници или трамвају, догађаји из појединих позива (лекар, полиција, суд, апотека). Удубљивање у приказане личности лакше је за дечака него апстрактно формирање, и одговара живом нагону омладинца за подражавањем. Доцније може да дође ослобођење од лутке, да би се без ове странпутице пошло право циљу, пошто су се полако развиле способности схватања и хтења. Игра се мора посматрати полазећи од дечака, и не сме се пасти у грешку и оцењивати с гледишта одраслога.

Кад се тако помоћу игре дође до пута ка стварнијем и апстрактном схватању, долази се до низа тачака које су драгоцене за васпитање као и за говорно и језично уобличавање. Сцене из школе и дома могу се верно приказати: подвиг једног дечака, или како се неко нарочито истакао, или се другу који се тешко васпитава показује весела али јасна слика у огледалу. Безбројни су примери који могу да садрже завијене у игру опомене и забране. Тиме заиста не треба да се да средство за моралну проповед, већ дечаци овде кроз своје властито стварање, пуно доживљаја, улазе у свет одраслога и стичу драгоцену животна добра.

Многи дечаци који су у настави били плашљиви и трoми, показивали су чудну брзину и душевну и телесну покретљивост чим су добили лутку у руку и постали невидљиви за гледаоце. Они у неку руку, чим ишчезну с очију других, заборављају своју личност и тону у други свет који им је добро познат из претшколског доба. Овде се показује колико је важно обухватити целину, стварно дечаштво, а не само егзистенцију ученика. Тако се васпитачу пружа изврсно средство да мирније и мање разговорне дечаке доведе до говора и стварања. Од колике је важности тај позоришни зид као заклон, види се када се чак иначе добри играчи пусте да играју без позоришних кулиса. Онда настају застоји, збуњеност, укратко, играње не ваља. Тек доцније могу се изостављањем игре с луткама лагано и под сталним вођством баш они сметени и ћутљиви дечаци довести дотле да пред разредом говоре слободно и да полазе од себе. Са много разумевања за особеност сваког дечака посебно, може се баш помоћу игре доћи до лаког успеха, поред васпитног подручја, пре свега код самосталног говора. Код дечака се, пошто игра лежи у сфери властитог доживљавања и делања, буде многе стваралачке снаге. А ова дејства захваћају и душевну област;

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

многи дечаци осећају се опет у земљи младости, која им је често изгледала затрпана школом.

У игрању и искоришћавању обећава позориште с луткама драгоцену помоћ; оно наравно може да буде само средство за извођење наставе, али његова предност је да одговара младалачкој психи и да је њој својствено. То се показује и онда када полазећи од игре покушавамо да савладамо опори и несавитљиви материјал језично-граматичких појмова и тешкоћу усмених изражавања. У игри се ученици упућују на то како се варијацијом висине и јачине тона и брзине говора може изразити нека одређена личност и одређено душевно расположење. Гласни, лагани, брзи, жустри и пригушени говор, прилагођен типу који се игра, даље јасност коју захтева позоришни зид и оштро акцендовање изговорене речи, олакшавају с правом тражено васпитање за говор. И у подражавању понеких говорних особина и грешака открива се изврсно опажање поред способности претеривања да би се баш тиме дејствовало. Драматско стварање, како се изражава у гесту и покрету, ограничено је наравно у игри с луткама због њене особености, али ипак пружа доста велике могућности да се покажу разни начини изражавања радости, зебње и страха, љутине и плача, укратко исказивање душевног живота. Многи дечак на тај начин добија већу слободу не само у мануелном већ и у употреби језика и савлађивању речника.

Хотимично су се састављали у заједницу за игру дечаци разних темперамената и способности. И баш оним намерним извртањем и шалама у тим играма морају играчи бити дорасли у правим и сигурним одговорима. Ту се тежи за језичном лакоћом и јачином у природном изражавању, што се у игри најлакше увежба. Позориште лутака је, на пример, извор надимака и комичних назива.

И мале импровизације могу се корисно употребити за добијање слобде у изражавању, нарочито ако се изводе као весела занимљива игра, ведрa у предмету, речи и гесту, као што је уопште јак додатак слободне радости најбоља помоћ код сваког труда. Јасно је ваљда да се при томе не ради о детињаријама; овде игра само може да се схвати као корак од детињасте до стварне озбиљности, од субјективног ка објективном. Скоро несвесно ту се припрема разумевање за основне драматске елементе. Понекад се покушавало и да се погодни прозни комади у игри драматизују.

У оквиру овог чланка указано је на то шта све позориште с луткама даје ученику, и шта све пружа наставнику и васпитачу као наставно и васпитно средство. Осим тога оно одрасломе помаже да савлада све одвратности живота, као што то чине мали јунаци овог позоришта.

Д. Г.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

WWW.UNILIB.rs

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА У БЕОГРАДУ
 ПРЕПОРУЧУЈЕ СВОЈЕ СЛЕДЕЋЕ ИЗДАЊЕ:

ВУК СТЕФАНОВИЋ КАРАЏИЋ СРПСКИ РЈЕЧНИК

ИСТУМАЧЕН

НЕМАЧКИЈЕМ И ЛАТИНСКИЈЕМ РИЈЕЧИМА
 IV ДРЖАВНО ИЗДАЊЕ

Овај речник бесмртног Вука претставља несумњиво његово највеће животно дело, у коме је скупљено свеукупно благо нашега језика. То није само обичан и сувопаран речник, то је, по речима једног познатог слависте, „поезија која садржи, поред обиља свде први пут акцентираних речи и богатих изрека, читаве народно-фолклорне и национално-историске чланке, загонетке, пословице, приче, анегдоте“. И ако је прошло већ више од 120 година од првог издања овог магистралног дела које у историји наше књижевности претставља прекретницу, оно ни до данашњег дана није ништа изгубило од своје свежине и још увек претставља ненадмашни требник, без кога не би смео да буде писаћи сто ни једног нашег заиста културног човека, у првом реду књижевника, научника и професора. Наш језик је веома богат, али ипак наши писци употребљавају само један мали део оног огромног језичног блага које је створио наш народ, а од кога је 50.000 речи Вук скупио у свој лексикални речник.

ФОРМАТ 26/18 см.
 880 стр.

ЦЕНА У МЕКОМ ПОВЕЗУ 200.— ДИН.

Издања Државне штампарије у Београду могу се добити код свих књижара у целој земљи. Уз унапред послат новац преко чековног рачуна бр. 56.080 могу се поручити на Стоваришту књига Државне штампарије: Београд, Црногорска 1.